

HELSE- OG OMSORGSDEPARTEMENTET

Du er her: [Helse- og omsorgsdepartementet](#) < [Dokumenter](#) < [NOU-er](#) < [6 Elektroder](#)

NOU 2003: 33

Granskning av påstander om uetisk medisinsk forskning på mennesker

Bla i dokumentet: < [5 LSD](#) | [7 Radioaktiv stråling](#) > | [Dokumentets forside](#)

6 Elektroder

6.1 Mandat og påstander

I kommisjonens mandat heter det at det «gjentatte ganger [har] fremkommet påstander om at forsøkspersoner er misbrukt i medisinsk forskning i etterkrigstidens Norge.» Slik forskning skal blant annet ha funnet sted ved at utsatte grupper har vært gjenstand for forskning med elektroder. Mandatet angir derfor at kommisjonen skal granske «alle forhold i forbindelse med påstander om at det i etterkrigstiden fram til ca. 1975 skal ha blitt foretatt forskning med elektroder [...] på mennesker.» Mandatet presiserer dette ytterligere ved å si at det synes å dreie seg om to forskjellige typer forskning, det vil si «eksperimenter med [...] elektroder på psykiatriske pasienter i forbindelse med psykiatrisk forskning» og «forsøk med [...] elektroder på psykiatriske pasienter i militær hensikt.»

1. Påstandene om at forsøkspersoner er misbrukt i medisinsk forskning med elektroder ble, så langt kommisjonen har kunnet se, første gang omtalt i Dagbladet den 19. mars 1991. Avisen bragte den dagen en artikkel med overskriften «Betalte norsk hjerneforskning», hvor det blant annet het:

«Psykiatriske pasienter, epileptikere og pasienter med Parkinson sykdom ble på 1960 og -70-tallet brukt som forskningsobjekter av den anerkjente norske forskeren dr. Carl W. Sem-Jacobsen. Forskingen ble delfinansiert av det amerikanske forsvarsdepartementet og CIA.»

Samme dag bragte avisen et intervju med sosionom og mangeårig pleiemedhjelper ved Gaustad sykehus **1**, Sverre Kristoffersen. Kristoffersen forteller i dette intervjuet at han i forbindelse med forskningsarbeid ved Norges Kommunal- og Sosialhøgskole har fått tilgang til dokumenter fra amerikanske databaser, som kan dokumentere at Sem-Jacobsen mottok støtte fra det amerikanske forsvarsdepartementet. I intervjuet uttaler Kristoffersen:

«Disse dokumentene avslørte at den virksomhet som Sem-Jacobsen har utøvd ved Gaustad sykehus i praksis var konkrete overgrep mot institusjonens pasienter.»

Videre sier Kristoffersen følgende om praksisen ved sykehuset:

«Forsøksobjektene ble hentet rundt på Gaustads avdelinger. Mange ganger var pasientene så nedkjørt og syke at de ikke kunne skjønne konsekvensene av den behandlingen de skulle gjennomgå.»

2. Nesten ti år senere, den 22. november 2000, sendte TV2, i programserien Rikets Tilstand, et program med tittelen «Kappløpet om hjernen». I dette programmet ble det fremsatt en rekke påstander knyttet til Sem-Jacobsens virksomhet på Gaustad sykehus. Journalistene Gerhard Helskog og Kjell Persen, som var ansvarlige for programmet, har i forbindelse med SKUP-prisen, utarbeidet en metoderapport for dette programmet. **2** I denne rapporten oppsummeres programmets konklusjoner slik:

- «Vergeløse mennesker hadde fått åpnet hodene sine. Ikke fordi de skulle få behandling, men fordi de ufrivillig eller uvitende var trukket inn i et eksperiment om atferdskontroll. Disse eksperimentene er trolig enestående i en vitenskapshistorisk sammenheng.»
- «Grunnen til at nettopp nordmenn ble brukt var ikke mindre overraskende: I Norge hadde pasientene så svake rettigheter at amerikanske myndigheter risikerte mindre juridisk trøbbel om de brukte nordmenn i sine eksperimenter, enn om de brukte amerikanske statsborgere.»
- «Det gikk så langt at vi i Norge gjorde forsøk på mennesker som man andre steder i den vestlige verden bare gjorde på dyr.»
- «Pengene som ble overført fra USA ble plassert på utenlandske konti i strid med valutabestemmelsene. Gerhardsen-regjeringen hadde en aktiv rolle i å legge forholdene til rette for denne forskningen.»
- «Koplingen til det norske forsvaret var påfallende.»
- «Og igjen så det ut som om det var CIA som dro nytte av eksperimentene.»

Regjeringen.no benytter informasjonskapsler (cookies) slik at vi kan yte deg bedre service. Informasjonskapslene kommisjonen vil påpeke at påstandene fremsatt i selve tv-programmet ikke er formulert på helt den samme måte som i metoderapporten. Påstandene i tv-programmet fremtrer som mildere i formen. Underlagsmateriale knyttet til tv-programmet er gjort tilgjengelig på TV2s nettsider. **3**

«Sidney Gottlieb hatte zudem einen internationalen Beraterstab um sich geschart, den er mit Aufträgen zur menschlichen Verhaltenskontrolle versorgte. Das besaß den Vorteil, dass viele Menschenversuche unter dem Deckmantel therapeutischer Zielsetzungen an Hochschulen und Kliniken stattfinden konnten, und sich jede Verbindung zur CIA nötigenfalls kategorisch leugnen ließ. Zu den externen Experten zählten zum Beispiel der Psychiater Professor Ewen Cameron von der McGill University im kanadischen Montreal, Professor Robert G. Heath von der Columbia University in New York (der 1956 an die Tulane Medical School in New Orleans wechselte) sowie Professor Carl Wilhelm Sem-Jacobsen von der Universität Oslo. Alle drei kannten sich sehr gut, kooperierten auch miteinander, obwohl wahrscheinlich keiner wusste oder auch nur ahnte, dass der jeweils andere ebenfalls von Sidney Gottlieb finanziert wurde.

Das Triumvirat experimentierte in den Fünfzigerjahren mit einer Kombination von Drogen und elektrischen Strömen. Während Cameron mit LSD und Elektroshocks arbeitete, um abnormes ebenso wie normales Verhalten zu manipulieren, gingen Heath und Sem-Jacobsen etwas subtiler vor, versenkten ihren Patienten zunächst elektrische Drähte an verschiedenen Stellen des Gehirns, um diese Areale dann mit Schwachstrom zu reizen; zuvor oder unterdessen verabreichten sie den Versuchspersonen Drogen; später ließen sie die Mixturen auch über dünnen Kanülen direkt in die betreffenden Nervenregionen einsickern. Ihre Forschung, zumindest jener Teil, den sie für die CIA vornahmen verfolgte eine einzige Frage: Lassen sich Menschen mittels implantierter Elektroden, besser als unter Hypnose, zu willenlosen Marionetten machen, die Befehle ohne zögern zu ausführen?

Hunderte von «Patienten» reagierten auf die «Behandlung» mit schweren Halluzinationen, Paranoia oder hysterischen Anfällen. Ob es zu Todesfällen infolge der geheimen Experimente kam, ließ sich später nicht mehr ermitteln, auf jeden Fall blieb in Oslo, New York und Montreal und in vielen anderen Kliniken ein Heer seelischer Krüppel zurück, die noch nach Jahrzehnten unter den Spätfolgen der CIA-Versuche litten.» **5**

6.2 Elektroden

6.2.1 Bruk av elektroder i behandling

I mandatet heter det at kommisjonen skal granske påstander om at utsatte grupper har vært utsatt for forsøk med «elektroder». Som et utgangspunkt kan bruk av elektroder i medisinsk øyemed skje på to ulike måter:

Før det første kan dette skje ved bruk av overfladiske elektroder (overflateelektroder). Ved bruk av overfladiske elektroder blir små metallplater av sølv eller bly limt til pasientens hodebunn. Disse elektrodene blir så koplet til en forsterker, som registrerer pasientens hjerneaktivitet. Denne metoden blir blant annet brukt til å registrere epilepsi. Bruk av overfladiske elektroder er i utgangspunktet ufarlig og ikke kontroversiell.

For det andre kan det være snakk om bruk av dybdeelektroder. Denne metoden innebærer at en studerer potensielle elektriske impulser fra elektroder implantert i hjernen gjennom hull i kraniet. Implanteringen skjer ved et såkalt stereotaktisk inngrep. Operasjonsmetoden ved implantering av slike elektroder, ble beskrevet på følgende måte i Lobotomiutvalgets utredning. **6**

«Disse metodene preges av å være vesentlig mer selektive med hensyn til målområde enn tradisjonell lobotomi. Den metode som ble benyttet i Norge under ledelse av overlege Carl Wilhelm Sem-Jacobsen ved Gaustad sykehus var følgende: Pasienten ble i anestesi anbrakt i en stereotaksisk ramme (Lexellramme) påmontert røntgenapparat. En kirurg boret så under veiledning av røntgenbilder en rekke hull i kraniet og innførte hule sonder med 6-7 elektroder til forutbestemte posisjoner. Etter at elektrodene var på plass, ble røntgenrammen fjernet og pasienten bragt ut av narkosen. Deretter ble elektrodeledningene loddet til et støpsel for kobling til EEG-apparat og en stimulator. Alt ble festet i bandasje på pasientens hode. I flere uker ble så pasienten stimulert med mikrostrøm til elektrodene enkeltvis. Det ble foretatt EEG-avlesning og pasientens reaksjoner på stimulien ble registrert. På denne måten kom man frem til lokalisering av de områder eller punkter i hjernen som hadde patologisk karakter. Når dette var brakt på det rene, ble elektrodene trukket ut og området ødelagt ved kjemisk eller elektrisk koagulering, til dels også med kniv.»

Denne beskrivelsen er etter kommisjonens oppfatning dekkende, bortsett fra at antall hull i kraniet synes å ha vært to, ett på hver side av fremre del av kraniet.

De påstandene som er fremsatt dreier seg alle om bruk av dybdeelektroder. 7 Kommissjonens granskning er derfor begrenset til dette. Når kommisjonen i det følgende snakker om «elektroder», menes det dybdeelektroder, med mindre annet fremgår av sammenhengen.

6.2.2 Bruk av elektroder i Norge

Bruken av dybdelektroder må delvis sees i sammenheng med lobotomi som operasjonsmetode. I forhold til lobotomi ble inngrep med stereotaksi ansett som et fremskritt. I Norge ble alvorlig sinnslidende første gang lobotomert på Gaustad sykehus i 1943. **8** Noe senere, og i hvert fall fra 1949, ble de første stereotaktiske inngrepene utført ved samme sykehus. **9** Overlege og direktør ved Gaustad sykehus, Ørnulf Ødegård, var imidlertid lite fornøyd med presisjonsnivået på disse operasjonene. Han ønsket derfor å øke sykehusets kompetanse på området. Dette var bakgrunnen for ansettelsen av dr. Carl Wilhelm Sem-Jacobsen, som overlege på avdeling E ved Gaustad sykehus. I brev av 14. desember 1966 til Sosialdepartementet, gir direktør Ødegård følgende redegjørelse for historien til avdeling E på Gaustad sykehus:

«Den kirurgiske behandling av alvorlige sinnslidelser ble tatt i bruk på Gaustad sykehus i 1943. Da det var umulig å få disse pasienten overført til kirurgisk eller neurokirurgisk avdeling for operasjon, ble det etter hvert innredet en brukbar operasjonsavdeling på avdeling E. Antall operasjoner var opp til 70 årlig. Det var hele tiden på det rene at disse operasjoner ble foretatt uten større nøyaktighet, og dette var grunnen til at resultatene var noe uberegnelige. Det var derfor maktpåliggende å få innført mer nøyaktige metoder, og da C.W. Sem-Jacobsen hadde arbeidet meget med dette problemet i U.S.A., var det naturlig at han fikk ledelsen av dette forsknings- og behandlingsprosjekt.»

Før innsettelsen av Sem-Jacobsen i 1956, var avdeling E drevet av overlege W. Hoffmann. Han døde midt på femtitallet og Ødegaard søkte Norges Almenvitenskapelige Forskningsråd om å få overført Hoffmanns forskningsbevilgning til det påfølgende år. I den forbindelse uttalte Ødegaard følgende om Sem-Jacobsen: **10**

<http://www.regjeringen.no/nb/dep/hod/dok/nouer/2003/nou-2003-33/7.html?id=149039>

Go

OCT

NOV

MAR

◀

15

▶

2012

2013

2017

▼ About this capture

5 captures

15 Nov 2013 - 3 Nov 2017

Amerika uten tvil er blitt ansett som etisk fullt forsvarlig, er det fordi det alt er gjort overveiende sandsynlig at undersøkelsene (som foretas etter trepanasjonen men før inngrepet i hjernevevet) ikke bare er helt uskadelig, men også kan være til direkte veiledning for kirurgien når det gjelder snittets lokalisering og utstrekning, slik at den enkelte pasient har betydelig fordel av det.»

Den 30. november 1955 søkte Sem-Jacobsen Norges Almenvitenskapelige Forskningsråd om forskningsmidler. I søknaden uttaler han følgende om sin egen bakgrunn og den aktuelle operasjonsmetode:

«Søkeren (Sem-Jacobsen) har siden 1951 vært knyttet til Mayo Clinic og Rochester State Hospital, Minnesota, U.S.A. Jeg har her deltatt i et arbeidsteam som har utviklet en ny teknikk for electroencefalografiske undersøkelser fra dybden av den menneskelige hjerne [...] Jeg vil få anledning til å arbeide på Gaustad sykehus, hvor de operasjonspasienter som trengs vil være disponible [...] Dybde-electroencefalografien er en høyst spesiell teknikk som foreløpig meget få behersker. Samtidig ser det ut som den er meget lovende både når det gjelder utforskning av generelle hjernefysiologiske problemer og ved den kirurgiske behandling av sinnslidelser.»

Ødegård ga søknaden sin fulle tilslutning. I følgeskriv til Sem-Jacobsens søknad sier han således at han «anbefaler søknaden på det beste og håper at han vil bli satt i stand til å fortsette med dette betyngningsfulle forskningsarbeidet.»

Søknadene om økonomiske bidrag resulterte i at Norges Almenvitenskapelige Forskningsråd bidro med 20.000 kroner. Videre bidro den amerikanske stiftelsen, Ford Foundation, med 150.000 dollar. Pengene gikk til opprettelsen av et institutt med egne sengeplasser, nybygg og innkjøp av kostbare måleinstrumenter.

Sem-Jacobsen disponerte sengeplassene for sin operasjonsvirksomhet på avdelingen, og han hadde selv ansvaret for utvelgelse av pasienter, forundersøkelse, operasjon, etterbehandling og pasientarkiv. Sem-Jacobsen var imidlertid ikke selv kirurg, så operasjonene ble utført av kirurger fra Rikshospitalet. I tillegg deltok også røntgenleger og operasjonssykepleiere fra Rikshospitalet.

Kommisjonen har ikke klart å bringe på det rene det eksakte antall stereotaktiske inngrep som ble utført i perioden 1956 til 1982 mens Sem-Jacobsen var overlege ved sykehuset. **11** I Sem-Jacobsens monografi fra 1968 er det angitt at 82 pasienter har fått implantert dybdeelektroder. **12** 40 av disse skal ha hatt mentale lidelser, mens 42 skal ha hatt ulike organiske sykdommer, hvorav Parkinson er klart mest dominerende. **13** Etter det kommisjonen kan se, er dette tallmaterialet hentet fra perioden 1956-1966. Det må innebære at det totale antallet stereotaktiske inngrep må ha vært noe høyere.

Pasientene kom hovedsakelig fra andre sykehus enn Gaustad, og med ett unntak kom ingen fra kvinneavdelingen på Gaustad sykehus. Årsaken til dette var at overlegen på kvinneavdelingen, Johan Bremer, var motstander av psykokirurgi.

Pasientgruppen endret seg over tid, spesielt fordi nye legemidler (psykofarmaka) kom i bruk fra midten av 1950-tallet. Medikamentene viste seg å ha god virkning på mange av de tilfellene som tidligere ville blitt behandlet med psykokirurgi. Samtidig var det etter hvert en økende opposisjon mot psykokirurgi både blant publikum og fagfolk.

Det førte til at antallet operasjoner på psykiatrisk indikasjon gikk ned. **14** Metodene til Sem-Jacobsen ble imidlertid samtidig vurdert egnet for behandling av Parkinson, og denne behandlingen ble etter hvert avdelings operative hovedoppgave.

Siden 1973 er det ikke blitt utført psykokirurgi på psykiatriske pasienter i Norge.

Nevrologiske sykdommer som Parkinson, ble fortsatt behandlet ved hjelp av stereotaksi frem til Sem-Jacobsen gikk av for aldersgrensen på begynnelsen av 80-tallet. Metoden, med noen forbedringer, er fortsatt i bruk til behandling av Parkinson ved nevrokirurgiske avdelinger over hele verden. I Norge behandles Parkinson-pasienter med denne metoden både på Haukeland Universitetssykehus i Bergen, Rikshospitalet Universitetsklinikk i Oslo og ved St. Olavs Hospital, Universitetssykehuset i Trondheim.

6.3 Granskningsskritt

6.3.1 Innledning – kartlegging av påstandene

Samtlige av påstandene om uetiske forsøk med elektroder retter seg mot virksomheten ved Gaustad sykehus. Kommisjonens granskning har derfor vært begrenset til å gjelde forholdene ved dette sykehuset. **15**

Påstandene om Gaustad sykehus og virksomheten til Sem-Jacobsen er fremsatt fra ulikt hold. **16** For kommisjonen var det viktig å kartlegge bakgrunnen for disse påstandene.

1. Påstandene om uetiske medisinske forsøk ble første gang fremsatt i Dagbladets intervju av 19. mars 1991 med Sverre Kristoffersen, som omtales som sosionom og mangeårig pleiemedhjelper ved Gaustad sykehus. Kristoffersens påstander skal være basert på forskningsarbeid ved Norges Kommunal- og Sosialhøgskole. For kommisjonen var det derfor viktig å prøve å komme i kontakt med Kristoffersen og å få tilgang til det omtalte forskningsarbeidet.

Kommisjonen gjorde tidlig flere forsøk på å komme i kontakt med Kristoffersen, uten å lykkes. Kommisjonen henvendte seg derfor til Oslo likningskontor og folkeregister med en forespørsel om personopplysninger, herunder adresse, for Kristoffersen. I følge opplysningene i svarbrevet døde Kristoffersen i 2001.

Det har ikke lyktes å spore opp det omtalte forskningsarbeidet. Arbeidet var ikke arkivert ved skolens bibliotek eller ved andre bibliotek, og det har heller ikke lyktes kommisjonen å få tak i dette på annen måte.

2. TV 2-programmet «Kappløpet om hjernen» har stått sentralt når kommisjonen har skullet kartlegge påstandene knyttet til Gaustad sykehus og virksomheten til Sem-Jacobsen. Kommisjonen bad derfor en av de ansvarlige journalistene for programmet, Kjell Persen, om å møte for kommisjonen. Persen forklarte i møtet med kommisjonen hvilken dokumentasjon som lå til grunn for de påstandene som ble fremsatt i tv-programmet og i metoderapporten. **17** Videre overleverte han til kommisjonen de fullstendige skriftlige materialet som var samlet inn under arbeidet med programmet. Utover det trafikkopplag og originalisering av tjenesten. Du kan lese mer om vår bruk av informasjonskapsler eller fortsette å vanlig hvis du godtar dette.

<http://www.regjeringen.no/nb/dep/hod/dok/nouer/2003/nou-2003-33/7.html?i>

Go

OCT

NOV

MAR

◀

15

▶

2012

2013

2017

▼ About this capture

5 captures

15 Nov 2013 - 3 Nov 2017

University i Montreal; Ewen Cameron og professor Robert G. Heath fra Columbia University i New York/Tulane Medical School i New Orleans. I følge forfatterne samarbeidet alle disse tre med hverandre.

I denne boken er det ikke sagt noe direkte om hva slags dokumentasjon disse påstandene bygger på. Kommisjonens konsulent Tore Tennøe har derfor vært i kontakt med Egmont Koch og blant annet spurt spesielt om hvilke grunnlag forfatterne har for sine påstander om Sem-Jacobsen, hans forbindelser til CIA og om det såkalte triumviratet.

Kontakten med Koch har i meget liten grad brakt klarhet i hva han bygger sine påstander på. Koch har vist til et utdrag av boken «Brain Control: A Critical Examination of Brain Stimulation and Psychosurgery» av den amerikanske psykologiprofessoren Elliot Valenstein. Som undertittelen på boken indikerer, er forfatteren kritisk til psykokirurgi – herunder stereotaktiske inngrep. Vallenstein omtaler Sem-Jacobsen ved enkelte anledninger, men i all hovedsak nøyer han seg med å gjengi Sem-Jacobsens egne uttalelser knyttet til sin virksomhet. Gjengivelsen skjer uten oppgivelse av kilder. Utover referansen til denne boken har Koch ikke kunne fortelle hva påstandene bygger på. Han sier imidlertid at han er sikker på at han har hatt et dokument om det såkalte triumviratet, men at han nå ikke kan gjenfinne dette. Hva slags dokument det er tale om, opplyses ikke.

De fremsatte påstandene bygger på innsamlet og kartlagt materiale om bruken av dybdeelektroder. Særlig gjelder dette påstandene fremsatt i TV 2-programmet. Kommisjonen har sett det som svært viktig å studere dette underlagsmaterialet nøye. I tillegg har kommisjonen foretatt andre og til dels omfattende granskningsskritt for å kunne danne seg et mest mulig fullstendig bilde av bruken av dybdeelektroder ved Gaustad sykehus. Kommisjonen vil i det følgende, redegjøre relativt kort for de ulike granskningsskrittene. Under punkt 6.4 vil kommisjonen på bakgrunn av de forhold granskningen har avdekket gi en vurdering av bruken av dybdeelektroder ved Gaustad sykehus. Vurderingen vil skje i forhold til mandatets spørsmålsstilling; om bruken av elektroder har skjedd som ledd i forskning og ikke først og fremst som ledd i behandling av den enkelte pasient og i forhold til de påstandene som er fremsatt om forskning initiert av militære myndigheter og CIA.

6.3.2 Informasjon fra pasienter, pårørende og andre

Kommisjonen har hatt møte med én pasient som har blitt operert hos Sem-Jacobsen.

Videre har kommisjonen hatt kontakt med hjelpevergen og svigerinnen til pasienten omtalt som «Erling» i tv-programmet «Kappløpet om hjernen».

6.3.3 Informasjon fra helsepersonell, forskere og andre

Kommisjonen har henvendt seg til en rekke enkeltpersoner som kunne tenkes å ha informasjon om bruk av dybdeelektroder for behandling og forskningsformål. Flere av disse har møtt for kommisjonen, mens andre har forklart seg per telefon eller brev.

Kommisjonen har vært i kontakt med flere tidligere og nåværende ansatte ved Aker Universitetssykehus, klinikk for psykiatri, tidligere Gaustad sykehus. Psykolog Paul Brudal, professor Kjell Flekkøy, sjefpsykolog Per Isdahl og professor emeritus Nils Retterstøl har alle møtt for kommisjonen. I tillegg har flere tidligere sykepleiere og teknikere, som arbeidet sammen med Sem-Jacobsen, møtt for kommisjonen.

Kommisjonen har også sett et tre timers tv-intervju av journalist Olav Njaastad med en tidligere ansatt hos Sem-Jacobsen. Det klippede intervjuet ble sendt i Dagsrevyen 23. mars 1991 under tittelen «Lobotomi på Gaustad».

Videre har flere andre personer som kunne tenkes å kaste lys over bruk av dybdeelektroder i forskning og behandling, herunder særlig virksomheten til Sem-Jacobsen, møtt for kommisjonen. Dette gjelder professor emeritus Per Andersen, professor Holger Ursin og professor emeritus Odd Lingjærde. Lingjærde hadde i april 1991 to samtaler med Sem-Jacobsen. Disse samtaler fant sted på bakgrunn av at det kort tid i forveien var fremsatt påstander knyttet til Sem-Jacobsens virksomhet ved Gaustad sykehus. Lingjærde skrev et utførlig referat fra sine samtaler med Sem-Jacobsen. Dette referatet er overlevert til kommisjonen.

I tillegg har kommisjonen vært i kontakt med overlege Trond Bratlid ved Universitetssykehuset i Nord-Norge, tidligere Åsgården sykehus, hvor det ble drevet søvnforskning. Kommisjonen har også vært i kontakt med en rekke andre personer som kunne tenkes å vite noe om granskingsområdet.

Avslutningsvis må også nevnes at forsker Nils Peter Gleditsch, som blant annet har arbeidet med militærforskning, møtte for kommisjonen. Dette møtet gav nyttige opplysninger om bakgrunnen for, formålet med og omfanget av militær finansiert forskning i etterkrigstidens Norge.

6.3.4 Arkivsøk og henvendelser

6.3.4.1 Riksarkivet

Kommisjonen har foretatt søk i Riksarkivet etter opplysninger om Sem-Jacobsen. Søkene avdekket ikke annet enn Sem-Jacobsens søknader til Norges Almenvitenskapelige Forskningsråd om økonomisk støtte. Disse søknadene var allerede kjent for kommisjonen gjennom det materialet som var overlevert fra journalist Kjell Persen, se punkt 6.3.1.

6.3.4.2 Flymedisinsk Institutt

Sem-Jacobsen drev også en ikke ubetydelig virksomhet knyttet til flymedisin. Kommisjonen har på denne bakgrunn tilskrevet Flymedisinsk Institutt med spørsmål om instituttet kunne ha arkivalia knyttet til Sem-Jacobsens forskning. Instituttet har ved brev av 28. april 2003 besvart kommisjonens henvendelse. I sitt svarbrev skriver instituttets avdelingsdirektør at det på bakgrunn av samtaler med flere ansatte har fremkommet at Sem-Jacobsen ikke har hatt tilknytning til, eller drevet forskning ved instituttet.

Regjeringen.no benytter informasjonskapsler (cookies) slik at vi kan yte deg bedre service. Informasjonskapslene hjelper oss med trafikkmåling og optimalisering av tjenesten. Du kan lese mer om vår bruk av informasjonskapsler eller fortsette å bruke nettsiden hvis du godtar dette.

<http://www.regjeringen.no/nb/dep/hod/dok/nouer/2003/nou-2003-33/7.html?i>

 OCT NOV MAR
 ◀ 15 ▶
 2012 2013 2017

5 captures
 15 Nov 2013 - 3 Nov 2017

About this capture

nevnte Sjefslege.

Informasjonen i journalene kan tyde på at forespørslene gjaldt forhold som falt inn under Sem-Jacobsens virksomhet, og kommisjonen ønsket derfor å få tilgang til disse brevene og også eventuelle svarbrev fra Sjefslegen. Siden ambassadens dokumentarkiv ikke lenger eksisterer, var kommisjonen henvist til å søke å spore opp denne korrespondansen andre steder, i praksis i et eventuelt arkiv etter Sjefslegen i Luftforsvaret.

Kommisjonen henvendte seg derfor til Riksarkivet, som kunne opplyse at arkiver fra Sjefslegen ikke er omfattet av de avleveringer som er mottatt fra Luftforsvaret. Kommisjonen rettet derfor en henvendelse til Forsvarets sanitet, som er den sentrale sanitetsorganisasjonen for alle våpengrenene. Forsvarets sanitet kunne opplyse at organisasjonen har arkivalia fra Sjefslegen i Luftforsvaret, men at dette begrenser seg til journalmateriale fra helseundersøkelser etc. Kommisjonen kontaktet også Forsvarets Overkommando og Forsvarsdepartementet i anledning dette. Ingen av disse instansene hadde kunnskap om mulige gjenværende arkiver etter Sjefslegen i Luftforsvaret. Det er derfor mye som tyder på at disse arkivene ikke lenger eksisterer.

6.3.4.4 Forsvarets forskningsinstitutt

Kommisjonens konsulent, Olav Njølstad, har gått gjennom arkiver fra Forsvarets forskningsinstitutt (FFI), se punkt 4.2.7.2. På bakgrunn av denne gjennomgangen kan det med relativt stor sikkerhet slås fast at FFI ikke var involvert i forskning med dybdeelektroder. Det synes som om det i FFIs ledelse rådet en viss skepsis til Sem-Jacobsens arbeidsmetoder. I tillegg synes det som om Sem-Jacobsen ble oppfattet som en mulig konkurrent vis-à-vis potensielle amerikanske samarbeidspartnere. Begge disse forholdene tilsa at FFI holdt avstand til Sem-Jacobsen.

6.3.4.5 Kirkelig fellesråd

Kommisjonen har mottatt en henvendelse som knytter seg til fellesgraven for tatere på Ris Kirkegård. I følge henvendelsen ligger det i denne fellesgraven begravet flere tatere som skal ha dødd mens de var inne til behandling på Gaustad sykehus. Det er antydning at flere av disse kan ha dødd som følge av «overgrep» ved sykehuset.

Det har tidligere vært usikkert om det eksisterer en fortegnelse over hvem som er gravlagt i denne graven. Kommisjonen har imidlertid brakt på det rene at det finnes en slik fortegnelse, og har i den anledning tilskrevet Kirkelig Fellesråd i Oslo og fått utlevert en kopi av denne.

Kommisjonen har sammenholdt navneopplysningene fra fortegnelsen med navnelister fra sykehuset, hvor pasienter som har vært utsatt for lobotomi er identifisert. Tre navn forekom på begge listene, og kommisjonen har på denne bakgrunn tilskrevet Aker Universitetssykehus, klinikk for psykiatri, tidligere Gaustad sykehus, og fått utlevert journalene for disse tre pasientene. Disse pasientjournalene er tidligere gjennomgått av kommisjonen, se punkt 6.3.5. Kommisjonsmedlem, nevrokirurg, Geirmund Unsgård, har imidlertid foretatt en særskilt gjennomgang av journalene. Gjennomgangen viste at lobotomi kun var utført på en av disse pasientene. Journalene gav ikke holdepunkter for at noen av dem var undersøkt med dybdeelektroder.

6.3.4.6 National Technical Information Services

Kommisjonen har foretatt søk i basen til National Technical Information Services (NTIS), se punkt 4.2.8.2. Disse søkene har gitt referanser til en rekke forskningskontrakter inngått mellom Sem-Jacobsen/Gaustad sykehus og amerikanske militære institusjoner

Finansieringen fra amerikanske militære enheter ble ordnet slik at det for hvert «prosjekt» ble inngått en kontrakt, som så ble nedfelt i et relativt kortfattet standarddokument. I dette dokumentet sammenfattes en rekke nøkkelopplysninger, så som prosjektets tittel og varighet. Videre finnes det i dette dokumentet et kort sammendrag. Alle kontraktene er individualisert gjennom nummer og bokstaver (eksempelvis DA-91-591-EUC-2028). Hvert prosjekt kunne bestå av flere tilknyttede kontrakter. Dette innebærer at det totale antall kontakter er høyere enn antall prosjekter.

Under hver enkelt kontrakt har Sem-Jacobsen avgitt en sluttrapport til den enheten som finansierte forskningen. I denne sluttrapporten redegjøres det for hvilke resultater forskningen har frembragt.

Kommisjonen har bestilt en rekke slike sluttrapporter, og disse har gitt viktig informasjon for kommisjonens vurdering av Sem-Jacobsens virksomhet, se punkt 6.4 nedenfor.

6.3.4.7 Den amerikanske ambassaden i Norge

Påstandene knyttet til Sem-Jacobsen peker på en rekke forbindelser til amerikanske militære institusjoner. Kommisjonen antok derfor at korrespondanse mellom Sem-Jacobsen og disse institusjonene i sin tid kan ha gått via den amerikanske ambassaden i Norge. Kommisjonens konsulent, Tore Tennøe, kontaktet derfor luftattacheen ved ambassaden med spørsmål om det ved ambassaden fantes arkiver over korrespondanse. Det viste seg at ambassaden ikke har arkiver fra så langt tilbake. Attacheen sa seg imidlertid villig til å bistå kommisjonen, blant annet ved å kontakte biblioteket ved Brooks Airforce Base. Attacheen understreket imidlertid at slik bistand bare kunne skje dersom det ble rettet en formell henvendelse om dette fra norske myndigheter. Kommisjonen kontaktet derfor Forsvarsdepartementet, som rettet en formell henvendelse til den amerikanske ambassaden. Kort tid etter departementets henvendelse hadde Tennøe en samtale med luftattacheen, hvor det fremkom at bistand til kommisjonen likevel ikke kunne besluttes av ambassaden alene. Attacheen anbefalte derfor at kommisjonen tok direkte kontakt med det amerikanske forsvardepartementet, Pentagon.

6.3.4.8 Det amerikanske forsvardepartementet, Pentagon

På bakgrunn av kommisjonens kontakt med luftattacheen ved den amerikanske ambassaden i Norge, ønsket kommisjonen å rette en forespørsel til det amerikanske forsvarsdepartementet, Pentagon. I tråd med anvisninger fra luftattacheen i Norge, ble det vurdert som mest hensiktsmessig at en slik henvendelse gikk via den norske ambassaden i Washington. Kommisjonens konsulent, Tore Tennøe, kontaktet ambassadens forsvarsråd, Erling Wang, som sa seg villig til å bistå kommisjonen.

Regjeringen no benytter informasjonskapsler (cookies) slik at vi kan yte deg bedre service. Informasjonskapslene trafikk og optimalisering av tjenesten. Du kan lese mer om vår bruk av informasjonskapsler eller fortsette å bruke nettstedet uten å endre innstillingene. [Lær mer](#)

Under visning av dokumentet i Pentagons arkiv, kontaktet kommisjonen den ansvarlige saksbehandler i Pentagon og kommisjonens konsulent, Tennøe. Videre hadde

<http://www.regjeringen.no/nb/dep/hod/dok/nouer/2003/nou-2003-33/7.html?i>

Go

OCT

NOV

MAR

◀

15

▶

2012

2013

2017

▼ About this capture

5 captures

15 Nov 2013 - 3 Nov 2017

vapengrener, og den ansvarlige saksbehandler måtte således foreta søk i flere arkiver og baser.

Etter noe tids arbeid lyktes det saksbehandleren å finne frem til en god del materiale, som ble overlevert til kommisjonen. Dels var det tale om enkelte vitenskapelige publikasjoner forfattet av Sem-Jacobsen. Disse dreide seg om flymedisin og bruk av overflateelektroder og var derfor av mindre interesse for kommisjonen. Dels var det tale om en rekke kontrakter inngått mellom Sem-Jacobsen og amerikanske militære enheter. Som beskrevet under punkt 6.3.4.6 er hver av disse kontaktene nedfelt i et kortfattet standarddokument, som sammenfatter en rekke nøkkelopplysninger, så som prosjektets tittel og varighet. Videre finnes det i dette dokumentet et kort sammendrag. Alle kontraktene er individualisert gjennom nummer og bokstaver.

Det kontraktsmaterialet som Pentagon har identifisert er ikke fullstendig. En del av de kontraktene som kommisjonen selv har identifisert og studert gjennom søk i NTIS, se punkt 6.3.4.6, var ikke omfattet av dette materialet. En rekke av kontraktene var allerede kjent for kommisjonen, men det var også noen kontrakter som kommisjonen ikke tidligere har sett.

I hvert av de kontraktsdokumentene som kommisjonen mottok er det henvisning til en sluttrapport avgitt av Sem-Jacobsen. Kommisjonen ønsket derfor å motta en kopi av de sluttrapporter som den tidligere ikke hadde studert. Det skulle imidlertid vise seg vanskelig. For flere av kontraktene er det oppgitt at en slik rapport kun kan distribueres til «U.S. Federal Government Agencies and their Contractors Only». Denne begrensningen innebærer at kommisjonen som et utgangspunkt ikke vil få innsyn i disse rapportene.

Kommisjonen har, med bistand fra den norske ambassaden i Washington, foretatt flere fremstøt overfor Pentagon for å undersøke mulighetene for likevel å få innsyn i disse rapportene, og det hersket lenge uklarhet om kommisjonens ville kunne få slikt innsyn. Det ble imidlertid til slutt klart at kommisjonen ikke ville få se dette materialet. I sitt svarbrev, som ble mottatt av kommisjonen den 4. november 2003, skriver Pentagon:

«Without a declassification review, it is not possible to share the classified studies with you, the Commission or the Government of Norway. You can request a declassification review through the Norwegian Embassy in Washington D.C.; but please know that the process can be lengthy.»

Kommisjonen har ikke hatt mulighet til å avvente en slik nedgraderingsprosess. Som det fremkommer i brevet fra Pentagon, kan en slik prosess bli langvarig. Fra den ansvarlige saksbehandler har kommisjonen fått vite at det i verste fall vil kunne ta flere år. Utfallet av en slik prosess vil heller ikke være gitt.

Kommisjonen har imidlertid tilskrevet Pentagon og bedt om at en slik nedgraderingspross iverksettes, slik at disse dokumentene eventuelt vil kunne frigjøres. I den forbindelse har kommisjonen også bedt om at Pentagon foretar ytterligere søk med tanke på å bringe på det rene om det kan finnes ytterligere kontrakter som knytter seg til Sem-Jacobsen. Kommisjonen tar det for gitt at norske myndigheter følger opp dette.

6.3.4.9 Ford Foundation

Kommisjonen er kjent med at Sem-Jacobsen mottok en ikke ubetydelig støtte fra Ford Foundation, se punkt 6.2.2. Ford Foundation er en privat amerikansk stiftelse, hvis midler stammer fra Ford-familien. Stiftelsen yter betydelig støtte til ulike forskningsprosjekter verden over. **18**

Støtten fra Ford Foundation ble omtalt i TV2-programmet «Kappløpet om hjernen». Forut for programmet hadde TV2 tilskrevet stiftelsen og mottatt en del materiale som knyttet seg til Sem-Jacobsen. Dette materialet er overlevert til kommisjonen.

Kommisjonen har videre tilskrevet stiftelsen med forespørsel om ytterligere materiale. Kommisjonen har mottatt anslagsvis 200 dokumentsider, bestående blant annet av korrespondanse, interne notater fra Ford Foundation, budsjett- og regnskapsmateriale samt kopi av artikler/foredrag fra Sem-Jacobsen. Stiftelsen har opplyst at «[t]hese documents represent the bulk of files of the Ford Foundation on this grant, with the exception of some administrative and accounting records.»

En rekke av de mottatte dokumentene er korrespondanse som gikk forut for at Ford Foundation innvilget støtte til Gaustad sykehus og Sem-Jacobsen. Korrespondansen omhandler i liten grad de medisinske aspekter ved det prosjekt som det ble søkt støtte til. Det er imidlertid på det rene at søknaden om støtte ble rettet under et forskningsprogram kalt «Mental Health Program». I brev av 7. september 1955, til stiftelsens direktør, Bernard Berelson, skriver Sem-Jacobsen følgende om formålet med prosjektet:

«The main topic is a complete mapping of the electrical activity in the human brain and so far, after the mapping of more than 4,000 contacts, it has given general neurophysiological information. It has also made it possible for us to improve the prefrontal leucotomy as well as given us information about the drastic changes in the electrical activity deep in the brain during acute hallucinatory episodes in chronic schizophrenic patients.»

I tillegg til denne korrespondansen finnes det også annet materiale som har vært av interesse for kommisjonen. Det vises til redegjørelsen under punkt 6.4.

6.3.4.10 CIA

Det er fra flere hold påstått at Sem-Jacobsen direkte eller indirekte mottok støtte fra og hadde forbindelse med CIA, fordi CIA skal ha ønsket å benytte Sem-Jacobsens forskningsresultater som ledd i programmet om adferdskontroll – MKULTRA. Kommisjonen har foretatt flere granskningskritt for å bringe klarhet i disse forholdene.

Kommisjonens konsulent Tore Tennøe har gått gjennom arkiver i National Security Archives (NSA), som blant annet omfatter arkivet etter John Marks. Marks samlet i sin tid alle tilgjengelige dokumenter fra CIAs program MKULTRA, se punkt 4.2.8.3. Gjennomgangen avdekket ikke opplysninger om Sem-Jacobsen.

I følge opplysninger fra journalist Kjell Persen skal Marks imidlertid i sin tid ha fått vite at CIAs Office of Research and Development i tillegg til materialet som i dag befinner seg i NSA, har identifisert over 130 arkivbokser, som det er grunn til å tro inneholder opplysninger om adferdsforskning. Regjeringen benytter informasjonskapsler (cookies) slik at vi kan yte deg bedre service. Informasjonskapslene trafikkmal og optimalisering av tjenesten. Du kan lese mer om vår bruk av informasjonskapsler eller fortsette å Kommisjonen rettet derfor en formell henvendelse til CIA med spørsmål om materiale knyttet til Sem-Jacobsen. I brev av 9. april 2003 mottok kommisjonen svar fra CIA, som redegjør relativt generelt for byråets arkivmateriale knyttet til vanlig hvis du godtar dette.

<http://www.regjeringen.no/nb/dep/hod/dok/nouer/2003/nou-2003-33/7.html?id=149039>

 OCT NOV MAR
 ◀ 15 ▶
 2012 2013 2017

5 captures
 15 Nov 2013 - 3 Nov 2017

About this capture

identifisere når dokumentene omtalt i listen er frigitt.

Kommisjonens konsulent, Tennøe, har like fullt gått gjennom den mottatte listen over dokumenter og på den bakgrunn bestilt flere dokumenter. Langt de fleste av de mottatte dokumentene omhandlet elektronisk indusert søvn og anestesi.

Dokumentene er anonymisert, ved at det ikke inneholder opplysninger om navn på institusjoner eller forskere. Det er derfor vanskelig å se om dokumentene kan tenkes å være relevante for kommisjonen. Det er imidlertid ikke avdekket noe som tyder på at noen av disse refererer til Sem-Jacobsen.

6.3.4.11 Walter Reed Army Institute of Research

De fremsatte påstander inneholder koblinger mellom Gaustad sykehus og Walter Reed Army Institute of Research (WRAIR), som er et amerikansk forskningsinstitutt og sykehus underlagt det amerikanske forsvarsdepartementet. Blant annet er det påpekt at tidligere forskningssjef ved WRAIR, Dr. David McK Rioch ved flere anledninger besøkte Sem-Jacobsen på Gaustad sykehus. Dette bekreftes av flere av sykehusets årsberetninger. Eksempelvis heter det i årsberetningen fra 1961:

«Sjefen for forskningsavdelingen ved Walter Reed Army Institute of Research, dr. David McK Rioch tilbragte 2 uker ved laboratoriet og gjennomgikk i denne tiden de videnskapelige arbeidsmetoder og deltok i de daglige undersøkelser av pasientene.»

For øvrig har Sem-Jacobsens monografi «Depth-electrographich stimulation of the human brain and behaviour», et forord skrevet av McK Rioch.

Kommisjonen rettet derfor en henvendelse til WRAIR for å klarlegge bakgrunnen for og innholdet i samarbeidet mellom disse institusjonene. I sitt svarbrev av 15. april 2003 skriver WRAIR at instituttet ikke lenger har arkivalia knyttet til forskningskontakter eller forskningsmidler for den aktuelle perioden. Når det gjelder McK Rioch, svarer instituttet at det hverken i instituttets årsrapporter eller publikasjoner finnes informasjon om at McK Rioch besøkte eller samarbeidet med Sem-Jacobsen.

Som det fremgår av overnevnte, kan det ikke være korrekt at McK Rioch ikke hadde kontakt med Sem-Jacobsen.

Kommisjonen rettet derfor ytterligere en henvendelse til WRAIR, hvor den gjorde oppmerksom på at var en forbindelse mellom WRAIR og McK Rioch på den ene siden og Gaustad sykehus og Sem-Jacobsen på den andre siden. På denne bakgrunn bad kommisjonen om at WRAIR foretok ytterligere undersøkelser.

I sitt svarbrev av 17. juli 2003 skriver WRAIR at det stadig ikke forefinnes arkivalia som kan bekrefte det aktuelle samarbeidet. Imidlertid opplyses følgende:

«We have identified a person with personal recollections of the relationship between Drs. Rioch and Sem-Jacobsen. Dr. Harry Holloway [...] was a member of the Neuropsychiatry Division when Dr. Rioch was Director of the Division. Apparently, Drs. Rioch and Sem-Jacobsen were close friends who visited one another on numerous occasions. When Dr. Sem-Jacobsen visited the Washington, D.C. Area, he would stay with Dr. Rioch. They did not actually collaborate on experiments but did informally develop research ideas together.»

I svarbrevet formidler WRAIR videre e-post adressen til nevnte Dr. Holloway, som i dag arbeider ved Uniformed Services University of the Health Sciences i Bethesda. Kommisjonen har tilskrevet Holloway og spurt om han kan gi ytterligere opplysninger om disse forholdene. Holloway bekreftet at Sem-Jacobsen og McK Rioch kjente hverandre, men hadde ingen informasjon om at det forelå et formalisert forskningsmessig samarbeid mellom dem. Han hadde heller ingen informasjon om at WRAIR eller andre bidro med støtte til Sem-Jacobsens arbeid.

Dersom WRAIR selv ikke lenger har arkivalia fra denne perioden, antar kommisjonen at slikt materiale kan ha vært overlevert til National Archives and Records Administration (NARA) i Washington. Som nevnt under punkt 4.2.8.1 har kommisjonen tidligere foretatt søk i dette arkivet, uten at dette avdekket forhold som kunne bekrefte påstandene. Kommisjonens konsulent Tore Tennøe har imidlertid rettet en ny henvendelse til NARA, hvor det særlig spørres om arkivalia knyttet til WRAIR. NARA har svart at det finnes arkivserier fra WRAIR, men disse dekker bare perioden 1948–1960. Fra vedkommende arkivar har kommisjonen fått vite at arkivmaterialet neppe kan ansees å være særlig «lovende» i forhold til kommisjonens forespørsel. På bakgrunn av hva kommisjonen har fått vite om Sem-Jacobsens forbindelse med WRAIR har den funnet det forsvarlig ikke å reise til USA for å foreta søk i dette materialet.

6.3.4.12 Foundations Fund for Research in Psychiatry – Yale Medical Library

I forordet til sin monografi fra 1968 skriver Sem-Jacobsen at «[...] Foundations Fund for Research in Psychiatry, grant number 61-236, made it possible to create the EEG Research Institute, Gaustad Sykehus.» Støtten fra denne stiftelsen er også omtalt i et brev fra 1962 fra Sem-Jacobsen til Ford Foundation, hvor Sem-Jacobsen sier at han er «glad to inform that the project is continued with the support from the Foundations Fund for Research in Psychiatry». For kommisjonen ser det således ut som om støtten fra denne stiftelsen «overtok» da støtten fra Ford Foundation opphørte. Bevilgningen er betegnet 61- 236, og det kan derfor se ut som om støtten ble innvilget i 1961.

Av journalist Kjell Persen fikk kommisjonen vite at det medisinske biblioteket ved Yale University skulle ha arkiver etter Foundations Fund for Research in Psychiatry, og kommisjonen tok derfor kontakt med biblioteket.

I sitt svarbrev skriver bibliotekar Toby Anita Appell at Foundations Fund for Research in Psychiatry eksisterte fra 1953 til 1981. Stiftelsen ble drevet fra New Haven og flere professorer i medisin fra Yale var aktive i denne, men stiftelsen var ikke en del av selve universitetet. I følge bibliotekarens opplysninger mottok Foundations Fund for Research in Psychiatry midler fra andre stiftelser, slike som Ford Foundation og Social Research Foundation. Støtte ble primært gitt til amerikanske forskere, men også noen utenlandske. Bibliotekaren kunne imidlertid opplyse at biblioteket ikke har arkiver etter Foundations Fund for Research in Psychiatry. Derimot har den et ufullstendig sett med årsrapporter fra stiftelsen. I disse årsrapportene omtales alle mottagere av stipend. Regjeringen.no benytter informasjonskapsler (cookies) slik at vi kan yte deg bedre service. Informasjonskapslene trafikk måling og optimalisering av tjenesten. Du kan lese mer om vår bruk av informasjonskapsler eller fortsette å bruke vår nettside. Kommisjonen ble imidlertid henvisst videre til Manuscripts & Archives Ved Yale University Library, hvor det skulle finnes et komplett sett med årsrapporter. Herfra har kommisjonen mottatt kopi av stiftelsens «Brief Report of Grant Activities» for

<http://www.regjeringen.no/nb/dep/hod/dok/nouer/2003/nou-2003-33/7.html?i>

Go

OCT NOV MAR

15

2012 2013 2017

▼ About this capture

5 captures

15 Nov 2013 - 3 Nov 2017

electrical stimulation in various parts of the brain guide the neurosurgery and also provide information regarding the functions of different areas of the human brain.»

I rapporten fra 1962 opplyses det at støtten til Gaustad sykehus og Sem-Jacobsen forlenges med en toårs periode og et beløp på \$ 35 600. I denne rapporten heter det følgende om prosjektet:

«This is a continuation study of experimental therapy of Parkinsonism and psychosis by means of electrical coagulations of pin-point areas in the brain via permanently implanted electrodes. Dr. Sem-Jacobsen has been achieving good results, especially in the treatment of Parkinsonism. Before coagulation, the brain is explored by stimulation and self-stimulation; these explorations yield important psychological data on motor responses, affective states, mood changes and consciousness.»

6.3.4.13 Mayo Clinic

Kommisjonen har videre tilskrevet Mayo Clinic i Rochester Minnesota. Som kommisjonen kommer tilbake til under punkt 6.4.2, arbeidet Sem-Jacobsen ved denne institusjonen i flere år. Kommisjonen ønsket derfor å vite om klinikken kunne ha arkivalia knyttet til Sem-Jacobsens virksomhet/forskning. Dekanus ved Mayo Graduate School of Medicine besvarte ved brev av 30. mai 2003 kommisjonens forespørsel. I svarbrevet heter det:

«I do not have any specifics regarding his [Sem-Jacobsens] research endeavors but in reviewing the file can state that he presented his research findings on multiple occasions at national meetings during the three years. There is nothing in his file to indicate serious concern regarding his training while he was at Mayo.»

6.3.5 Pasientjournaler

Sem-Jacobsen mottok pasienthenvisninger fra en rekke ulike sykehus, se punkt 6.2.2. Dette innebærer at det for disse pasientenes vedkommende må finnes (minst) to journaler: én fra det henvisende sykehus og én fra Sem-Jacobsens avdeling.

Journalopptegnelser for selve den dybdeelektroencepalografiske virksomheten, som Sem-Jacobsen hadde ansvaret for mens pasientene var innlagt ved avdelingen, er ikke funnet. Disse journalene er mest sannsynlig destruert. I forbindelse med at Sem-Jacobsen gikk av for aldersgrensen og ryddet avdelingen opplyste han i brev av 29. juni 1983 til sykehusets direktør, at «[a]rkivmaterialet som ikke lenger er aktuelt er kjørt bort og brent på forsvarlig måte av Oslo Renholdsverk.»

Det eksisterer i dag ikke noen samlet oversikt over de pasienter Sem-Jacobsen hadde behandlingsansvar for. Ved kommisjonens besøk på Aker Universitetssykehus, klinikk for psykiatri, tidligere Gaustad sykehus, opplyste imidlertid medisinsk faglig rådgiver ved sykehuset at institusjonen hadde et arkiv med kort over Sem-Jacobsens pasienter. Opplysningen viste seg å være basert på en misforståelse. Arkivet inneholdt kartotek kort for alle pasienter, etter løpenummer, på Gaustad sykehus frem til 1975, uten inndeling etter avdeling, diagnose eller andre kriterier.

Flere av de pasientene som Sem-Jacobsen mottok til behandling kom imidlertid fra Gaustad sykehus. Kommisjonen har derfor fått tilgang på det journalmaterialet som ble lagt frem for Lobotomiutvalget. **19** Kommisjonen har gått gjennom dette materialet, i alt 392 journaler.

Medlemmer av kommisjonen, herunder nevrokirurg Unsgård, har gått gjennom de deler av materialet som omfattet pasienter utsatt for stereotaktiske inngrep. Materialet, som var lite, inkluderte både pasienter som var operert på psykiatrisk indikasjon og pasienter som var operert for Parkinson. For pasienter operert på psykiatrisk indikasjon er det opplyst at disse fikk innoperert elektroder 4 til 10 uker før lobotomi. For noen av pasientene er det notert i journalen at de hadde vært inne hos Sem-Jacobsen til stimulering. Det er også notert at det ble foretatt meget begrenset leukotomi basert på resultatene av dybderegistreringene. Hvordan disse dybderegistreringene og stimuleringene er foretatt og resultatet av dem, er ikke registrert i journalen. Dette må ha vært lagret i Sem-Jacobsens eget arkiv som ikke er funnet.

Kommisjonen har forgjeves forsøkt å fremskaffe en 16 mm lydfilm på 45 minutter, som illustrerer operasjonsteknikken til Sem-Jacobsen. Filmen er blant annet omtalt i årsrapporten fra Gaustad sykehus i 1962, men den er ikke arkivert på sykehuset. Den kan være destruert sammen med annet materialet som journaler og eventuelle forskningsrapporter.

6.3.6 Årsrapporter

Kommisjonen har gått gjennom årsrapporter fra Gaustad sykehus for perioden 1955-1983, som er den periode Sem-Jacobsen arbeidet som overlege ved sykehuset.

Årsrapporter for perioden 1967-1973 er imidlertid ikke funnet. Disse befinner seg ikke på sykehuset og synes heller ikke å være omfattet av avleveringer til Riksarkivet.

De gjennomgåtte årsrapportene gir flere opplysninger om Sem-Jacobsens arbeid. Det vises i så måte til redegjørelsen under punkt 6.4.

6.3.7 Sem-Jacobsens vitenskapelige produksjon, korrespondanse m.v.

I løpet av sin karriere forfattet Sem-Jacobsen en rekke vitenskapelige artikler, samt en større monografi. I dette forfatterskapet redegjør han til dels utførlig for forskning knyttet til bruk av dybdeelektroder. Det samlede materialet er gjennomgått av kommisjonsmedlem, nevrokirurg Geirmund Unsgård.

Kommisjonen har videre gått gjennom og studert ulik korrespondanse som knytter seg til Sem-Jacobsens virksomhet.

6.3.8 Litteratur

I tillegg til å studere Sem-Jacobsens egen vitenskapelige produksjon, har kommisjonen også foretatt studier av annen litteratur om bruk av dybdeelektroder. Det vises i så måte til litteraturlisten inntatt som vedlegg 1.

I tillegg har kommisjonen foretatt studier av litteratur for å bringe klarhet i påstander om at Sem-Jacobsen hadde forbindelse med CIA og inngikk i et forskningssamarbeid av leger, som foruten Sem-Jacobsen skal ha bestått av Ewen Cameron og Robert G. Heath. Regjeringen.no benytter informasjonskapsler (cookies) slik at vi kan yte deg bedre service. Informasjonskapslene trafikk måling og optimalisering av tjenesten. Du kan lese mer om vår bruk av informasjonskapsler eller fortsette å bruke Regjeringen.no uten å endre innstillingene dine. **20** I boken har Ross en relativt omfattende redegjørelse for virksomhetene til vanlig vist du godtan dette. Psychiatrists». **20** I boken har Ross en relativt omfattende redegjørelse for virksomhetene til

<http://www.regjeringen.no/nb/dep/hod/dok/nouer/2003/nou-2003-33/7.html?i>

Go

OCT

NOV

MAR

◀

15

▶

2012

2013

2017

5 captures

15 Nov 2013 - 3 Nov 2017

▼ About this capture

Collins, torlegger ved Random House i Canada, som i 1998 utgav boken «In the sleep room», Don Gillmor, journalist i Toronto Life, som i 1988 utgav boken «I swear by Apollo: Dr. Ewen Cameron and the brain-washing experiments», Harvey Weinstein, professor ved University of California, school of public health, som i 1988 utgav boken «Psychiatry and the CIA: Victims of Mind Control».

Hverken Collins eller Weinstein har besvart kommisjonens henvendelse. Gillmor har derimot i e-post til kommisjonen opplyst at han som ledd i sine undersøkelser ikke kom over informasjon om Robert Heath eller Sem-Jacobsen. Videre skriver Gillmor:

I think it's unlikely that Cameron would be part of a triumvirate in the literal sense of the word. While he probably knew that some of the money was coming from the CIA, I don't think he particularly cared. He was doing aggressive, ill-designed research before the CIA money (which was a relatively little) and he continued after his grants ran out. He was notoriously headstrong and single-minded, and I would be surprised if there was an administrative or co-operative connection with Heath and Sem-Jacobsen. Cameron was an ambitious, singular man. I would think it more likely that they were all working in similar areas; certainly there was a great deal of research with LSD at the time.

I tillegg har kommisjonen kontaktet Eric H. Chudler, research associate professor, ved department of Anesthesiology, University of Washington. Chudler har opprettet en internetside med en rekke tilgjengelige ressurser om nevrologi. Kommisjonen har kontaktet Chudler særlig med henblikk på å få informasjon om virksomheten til Robert G. Heath. Chudler har ikke besvart kommisjonens henvendelse.

Påstandene om at Sem-Jacobsen samarbeidet med Robert Heath er også fremkommet i forbindelse med påstandene om uetiske LSD-forsøk, se punkt 5.4.11.1, underpunkt 4, hvor det redegjøres for påstander fremsatt av Joar Tranøy. Som der nevnt, kan kommisjonen ikke se at Tranøy kan belegge påstanden.

6.4 Forskning og behandling – nærmere om bruken av elektroder i forhold til kommisjonens mandat

6.4.1 Innledning

Kommisjonens undersøkelse av påstander om uetiske medisinske forsøk med elektroder har vært begrenset til Gaustad sykehus og virksomheten til Sem-Jacobsen. På bakgrunn av de granskningsskrittene som er omtalt under punkt 6.3 har kommisjonen vurdert bruken av elektroder med henblikk på mandatets utforming og de fremsatte påstander. Det vil si at kommisjonen har fokusert på om det har foregått forskning med elektroder, om denne eventuelt var uetisk og om de behandlede gav sitt informerte samtykke til inngrepene.

Holdepunkter for vurderingen har kommisjonen i det vesentlige funnet i sykehusets årsrapporter, Sem-Jacobsens egen vitenskapelige produksjon, inngåtte forskningskontrakter og avgitte sluttrapporter for forskningsprosjektene. I tillegg har forklaringer fra helsepersonell, forskere og andre gitt viktig informasjon for kommisjonens vurdering.

Kommisjonen vil presisere at det ikke har ligget innenfor dens mandat å foreta noen etterundersøkelse av bruken av dybdeelektroder i behandlingsøyemed ved Gaustad sykehus. **21**

6.4.2 Sem-Jacobsens vitenskapelige karriere

Påstandene om uetiske medisinske forsøk med elektroder dreier seg alle om Gaustad sykehus og virksomheten til dr. Carl Wilhelm Sem-Jacobsen. Kommisjonen finner det derfor påkrevet innledningsvis å gi en kort redegjørelsen for Sem-Jacobsens vitenskapelige karriere.

Sem-Jacobsen (1912-1991) ble cand. med. fra Universitetet i Oslo 1941. Han arbeidet under krigen som lege på en rekke ulike steder i Norge. En tid etter krigen dro han til USA, hvor han i perioden 1951-1955 var «fellow» ved Rochester State Hospital/Mayo Clinic. I følge opplysningene i Norges Leger skal Sem-Jacobsen i perioden 1952-1955 ha vært sjef ved EEG-laboratoriet i Rochester. **22** Dette stemmer imidlertid ikke med opplysninger kommisjonen har mottatt fra dette sykehuset, som sier at Sem-Jacobsen «was not on the staff or head of the EEG lab». Derimot ser det ut til at Sem-Jacobsen i den perioden han oppholdt seg der, på vanlig måte utførte forskning under veiledning. I 1956 kommer Sem-Jacobsen til Gaustad sykehus. **23**

Sem-Jacobsens sentrale vitenskapelige verk er hans monografi «Depth-electrographic stimulation of the human brain and behaviour; from fourteen years of studies and treatment of Parkinson's disease and mental disorders with implanted electrodes», utgitt i 1968. Monografien tar for seg bruk av dybdeelektroder. Sem-Jacobsens vitenskapelige publikasjoner spenner imidlertid over et langt videre felt. I følge opplysninger i Norges Leger har Sem-Jacobsen forfattet i alt «190 publikasjoner vedrørende psykiske, nevrologiske og nevrofysiologiske spørsmål i forbindelse med Parkinsons sykdom og hjernens funksjon under stress. En rekke arbeider angående flysikkerhet, romfart, arbeidet på havbunnen, undervannsoperasjoner og sikkerhet, offshorevirksomhet. En del tekniske artikler om utvikling av instrumenter, samt radio-isotop- og blodsirkulasjonsforskning.» **24**

Ved laboratoriet på Gaustad sykehus drev Sem-Jacobsen således en omfattende og variert virksomhet. Ikke bare ble pasienter med psykiatriske lidelser eller Parkinson behandlet med stereotaktiske inngrep, men det ble også drevet en ikke ubetydelig virksomhet knyttet til romfarts-, fly og dykkemedisin. De sistnevnte virksomhetene innbar i stor grad bruk av overflateelektroder.

Som redegjort for under punkt 6.2.1, skiller en mellom bruk av overflate- og dybdeelektroder. Kommisjonens granskning er begrenset til bruken av dybdeelektroder. Sem-Jacobsens bruk av dybdeelektroder kan imidlertid ikke sees helt løsrevet fra hans øvrige arbeid. Både overflate- og dybdeelektroder brukes blant annet til å foreta kartlegging av hjerneaktivitet. Det er derfor en nær sammenheng mellom disse, noe som innebærer at erfaringer fra forskning på den ene området kan ha overføringsverdi til forskning på det andre området. Videre var det slik at Sem-Jacobsen mottok til dels omfattende finansiering fra amerikanske militære enheter for forskning både med overflate- og dybdeelektroder.

Regjeringen.no benytter informasjonskapsler (cookies) slik at vi kan yte deg bedre service. Informasjonskapslene hjelper oss med å forbedre nettstedet vårt og gi deg en bedre brukeropplevelse. Du kan lese mer om vår bruk av informasjonskapsler eller fortsette å bruke nettstedet vårt uten å godta dette. **25**

<http://www.regjeringen.no/nb/dep/hod/dok/nouer/2003/nou-2003-33/7.html?id=149039>

Go

OCT

NOV

MAR

◀

15

▶

2012

2013

2017

▼ About this capture

5 captures

15 Nov 2013 - 3 Nov 2017

Hjemmemuseet, Arminn Moland. Moland har videre henvendt seg til amerikanske forbindelser. Disse undersøkelsene har bekreftet at Sem-Jacobsen under krigen hadde en tilknytning til OSS. Sem-Jacobsens navn forefinnes på en liste over personer som anbefales å få tildelt OSS Certificates of Commendation for «their work in connection with the projects undertaken by the Westfield Norwegian Section». Det fremgår ikke hva som er bakgrunnen for anbefalingen.

Det har også vært påstått at Sem-Jacobsen var personlig venn av William E. Colby, som i 1973 ble sjef for CIA. Det er på det rene at Colby var i OSS under krigen og at han i den forbindelse var i Norge, hvor han deltok i sprengningen av deler av jernbanenettet i Trøndelag.

6.4.3 Forskning eller behandling

Kommisjonens vurdering av bruken av dybdeelektroder ved Gaustad sykehus må ta utgangspunkt i at stereotaktiske inngrep i granskningsperioden ble vurdert som en adekvat, om enn også delvis kontroversiell, behandlingsmetode. Mentale lidelser og nevrologiske sykdommer som Parkinson, epilepsi og cerebral parese, ble alle ansett å kunne behandles gjennom slike inngrep. De dybdeelektrografiske registreringene var nødvendige både for å kunne bestemme hvilket område som skulle stimuleres eller ødelegges og også for å foreta selve ødeleggelsen av aktuelt hjernevev.

Som redegjort for under punkt 6.2.2, har det ikke vært mulig å bringe på det rene hvor mange pasienter som ble behandlet med stereotaktiske inngrep. Sem-Jacobsen skriver imidlertid i sin monografi at det i perioden 1956 til 1966 ble foretatt slike inngrep på 82 pasienter. **25** For samtlige av disse 82 pasientene angis det en sykdomsindikasjon.

I sykehusets årsrapporter er det derimot ikke alltid oppgitt noen slik indikasjon for de opererte pasientene. Årsrapportene fra perioden 1957 til 1963 angir at det har vært foretatt stereotaktiske inngrep på 71 pasienter, hvorav 14 er lobotomert (i 1957), 13 behandlet for mentale forstyrrelser, 30 for Parkinson og 3 for cerebral parese. Sykdomsindikasjon er således bare oppgitt for 60 pasienter. Det kan derfor se ut som om det er utført innleggelse av dybdeelektroder på 11 pasienter, uten at det har foreligget noen slik indikasjon. Dette kan være bakgrunnen for følgende uttalelse i lobotomiutvalgets utredning:

«Det er ikke funnet journaler som tyder på at det er operert inn sonder i rent forskningsøyemed. På dette punkt er noen av overlege Sem-Jacobsens årsberetninger uklare, idet det kan se ut som det er foretatt dybdeencephalografiske undersøkelser på et betydelig antall pasienter, mens bare et fåtall er operert med etterfølgende ødeleggelser av hjernevev. Utvalget antar at det ikke forholder seg slik. Stereotaksi med etterfølgende dybdeencephalografiske registreringer er meget resursskrevende og kan bare være utført på et begrenset antall pasienter.» **26**

Det forhold at flere pasienter er operert enn oppgitt kurativt behandlet, tilsier heller ikke i seg selv at elektrodene er operert inn i forskningsformål. Det kan ikke utelukkes at det i enkelte tilfeller er foretatt registreringer i behandlingsøyemed, som ikke har gitt tilstrekkelige holdepunkter for å fastslå hvilke områder av hjernen som skal ødelegges. For 3 pasienter med Parkinsons sykdom førte selve implanteringen av elektrodene til varig bedring av kliniske symptomer. **27** I tillegg var behandlingen neppe begrenset til ødeleggelse av vev. For enkelte pasienter synes behandlingen å ha gått ut på å stimulere deler av hjernen.

Det synes heller ikke som om Sem-Jacobsen selv betraktet det slik at formålet med inngrepene primært var forskningsmessige. I sin monografi understreker han blant annet følgende:

«In the Depth electrographic study of patients we are trying to fulfil the following important needs: (1) to localize structures sought for therapeutic reasons, and (2) to localize structures which must be avoided because accidental damage to them may cause serious permanent physical or mental impairment.» **28**

Forutsetningene for, og formålet med, inngrepene synes med andre ord å ha vært å finne frem til de områder som i behandlingshensikt skulle ødelegges eller stimuleres. Kommisjonen kan på denne bakgrunn ikke se at det er holdepunkter for å si at inngrepene ikke skjedde som ledd i behandling av pasienter.

Samtidig som Sem-Jacobsens virksomhet var klart rettet mot behandling, betraktet han selv slike registreringer og stimuleringer også som ledd i klinisk forskning. Eksempelvis heter det i årsrapporten for 1960:

«Tyngdepunktet av laboratoriets virksomhet har som før vært de dybdeelektrografiske undersøkelser, som dels tjener forskningsformål, og dels behandlingsformål.»

Sem-Jacobsen mente at forskningen bidro til øket kunnskap om hjernens oppbygning og belønningssystemer. I mars 1957 under et internasjonalt symposium ved Ford Foundation redegjorde Sem-Jacobsen for dette i et foredrag med tittelen ««Positive» and «negative» rewarding system in humans». På det tidspunkt hadde han utført stereotaktiske inngrep med elektroderegistreringer på sytten pasienter i Norge. I foredraget sier Sem-Jacobsen følgende om sin forskning:

«In carrying out these studies we have had certain advantages in working with conscious humans. The patient is able to express desire for or dislike of further stimulation and also to define in detail the feelings evoked by such stimulation. It has been possible to divide the positive responses described by the previous authors into different groups. Feeling of ease and relaxation, feeling of joy with smiling, and great satisfaction have been elicited from different areas in the positive system. It has been possible to divide the negative-response areas into those for anxiety, restlessness, depression, and fright and horror, to mention only a few.

As for the positive or pleasant areas, patients have repeatedly expressed desire for more stimulation. In the past year, a number of patients, after repeated stimulation of the ventromedial region of the frontal lobe, relax and were seemingly relieved of their psychotic symptoms. The clinical effects of the stimulation were temporary, but could last for more than a week.

In work with human beings there are certain very strict limitations. There has to be clear clinical indication for the study, and great caution must be exercised not to subject the patients to unnecessary discomfort. The study of the negative system can therefore not be complete. In negative areas, specially those eliciting depression or fright and horror, I am reluctant to verify the findings by repeated stimulations.

Regjeringen.no benytter informasjonskapsler (cookies) slik at vi kan yte deg bedre service. Informasjonskapslene trafikkmal og optimalisering av tjenesten. Du kan lese mer om vår bruk av informasjonskapsler eller fortsette å vanlig hvis du godtar dette.

I hope these related studies may lead to further understanding of the complex mechanism which underlies the wide spectrum of emotional stress.»

<http://www.regjeringen.no/nb/dep/hod/dok/nouer/2003/nou-2003-33/7.html?id=149039>

Go

OCT

NOV

MAR

◀

15

▶

2012

2013

2017

▼ About this capture

5 captures

15 Nov 2013 - 3 Nov 2017

and «negative», Old's and Lilly's terminology). It has been possible to sub-divide the «positive» response described in animal studies. Feeling of ease and relaxation, feeling of joy with smiling, and great satisfaction has been elicited from different areas. The «negative» response can be sub-divided into areas for anxiety, restlessness, depression and areas for fright and horror. Desire for repeated stimulation is expressed by some patients, strongest as self-stimulation in selected areas. The motives seem, however complex, ranging from curiosity and funny tickling to relaxation and pleasure.

It should immediately be stated that in order to avoid unjustified discomfort for the patient, the «negative system» has been but little stimulated.»

Det fremgår av Sem-Jacobsens redegjørelser at stimuleringen av enkelte hjerneområder var ubehagelig for pasienten. Det fremgår imidlertid også at Sem-Jacobsen selv var klar over dette, og at stimuleringer i «negative områder» derfor ble begrenset. Samtidig var det også i en viss utstrekning slik at poenget med stimuleringen nettopp var å finne frem til disse punktene i behandlingsøymed. Illustrerende for dette er journalnotatene for en pasient som er operert for angst:

«Pas har vært stimulert de siste uker og en har særlig kunnet fremkalle sterk angst hos pas ved stimulering av elektrode 44, like i nærheten av elektrode 54, som også synes å registreres i det negative systemet [...] Pas har under stimulering reagert med positive funn på et par bestemte elektroder [...] Stimuleringen har vist betydelig angstfølelse og etter 2 koagulasjoner er pasienten blitt mye roligere [...]»

Det var ikke bare stimuleringen av «negative områder» som kunne være ubehagelig for pasienten. Også selve behandlingsmåten kunne til dels være smertefull, ved at elektroder i eller i nærheten av hjernebinnene kunne skape plutselige smertefølelser eller ved at elektroder i nærheten av synsnervene kunne fremkalle glimt av et skarpt, blått lys. **30**

Inngrepet var også forbundet med en viss risiko. I en artikkel fra 1960 skriver Sem-Jacobsen at «[i]n number of instances there is no question that damage to the brain has been provoked by the stimulus, and discrepancy between findings may be directly related to the stimulus employed». **31** Kommisjonen er imidlertid usikker på om forskningsformålet på noen måte bidro til å øke denne risikoen. Det synes i alle fall som om Sem-Jacobsen selv var klar over disse mulige farene. I sin rapport til Ford Foundation av 24. juni 1961 uttaler han:

«We feel very strongly about the danger of producing mental changes in patients treated for Parkinson's disease. Repeatedly we have demonstrated that within the general area where the therapeutic coagulations are made, there it is well known that a number of patients who have undergone common technique have afterwards suffered from neurotic changes as depression or euphoria.»

Sammenfatningsvis kan kommisjonen ikke se at formålet med forskningen avvek fra behandlingsformålet i en slik grad at ikke de to formålene i betydelig utstrekning lot seg kombinere. Etter det kommisjonen vet om utvelgelsen av pasienter, operasjonsmetoden og det kurative formålet med behandlingen kan kommisjonen ikke se at det er holdepunkter for å hevde at Sem-Jacobsen foretok stereotaktiske inngrep kun i forskningsøymed.

6.4.4 Finansiering av og støtte til forskningen

6.4.4.1 Innledning

Kommisjonens redegjørelse under punkt 6.4.3 har vist at Sem-Jacobsen foretok stereotaktiske inngrep på pasienter i behandlingsøymed. Behandlingen ble kombinert med forskning på hjernens belønningssystemer. Siktemålet i det følgende vil være å redegjøre for finansieringen av og støtten til denne forskningen. Under punkt 6.4.4.2 vil kommisjonen redegjøre for den omfattende finansiering Sem-Jacobsen mottok fra utenlandske institusjoner – militære og andre. Under punkt 6.4.4.3 vil kommisjonen gå spesifikt inn på påstandene om at forskningen delvis var initiert og finansiert av CIA – som i forbindelse med programmer om adferdskontroll skal ha ønsket å dra nytte av Sem-Jacobsens forskningsresultater.

6.4.4.2 Finansiering og støtte fra utenlandske (amerikanske) kilder

Det er på det rene at Sem-Jacobsen mottok til dels betydelig ekstern støtte til sin forskning. Dette er bekreftet gjennom flere granskningsskritt, se punktene 6.3.4.6, 6.3.4.8, 6.3.4.9 og 6.3.4.12. Støtten kom både fra nasjonale og utenlandske kilder. På bakgrunn av de fremsatte påstandene vil kommisjonen begrense seg til å redegjøre for finansieringen fra utenlandske kilder – militære og andre.

At Sem-Jacobsen mottok midler fra flere amerikanske kilder, har hele tiden vært på det rene. I bakgrunns materialet som er lagt ut på Internet i forbindelse med TV2-programmet «Kappløpet om hjernen», er det påstått at Sem-Jacobsen mottok finansiering også fra canadiske kilder. Til støtte for dette er det vist til et brev av 10. mars 1964 fra Sem-Jacobsen til direktør i Norges Almenvitenskapelige Forskningsråd (NAVF), Erling Fjellbirkeland. I brevet omtaler Sem-Jacobsen den støtte han får fra «Amerika og Canada». Denne opplysningen fremkommer i forbindelse med at Sem-Jacobsen søker NAVF om et stipend for Mr. David R. Holbrooke, fra McGill University i Canada, som skal oppholde seg en tid ved sykehuset. Kommisjonen er usikker på om opplysningen om støtte fra Canada gjelder denne gjesteforskerens besøk spesielt, eller om Sem-Jacobsen mottok en mer generell økonomisk støtte fra canadiske kilder. Kommisjonens øvrige granskningsskritt har ikke avdekket at Sem-Jacobsen mottok noen form for generell økonomisk støtte fra Canada. Redegjørelsen i det følgende vil derfor begrenses til å gjelde den støtte Sem-Jacobsen mottok fra amerikanske kilder.

Finansieringen fra amerikanske kilder har hele tiden vært kjent, og det er i utgangspunktet ikke noe som tyder på at hverken finansiering eller finansieringskilder har vært forsøkt skjult. Opplysninger om finansieringen forekommer både i årsrapporter fra sykehuset og i vitenskapelige publikasjoner. I forordet til Sem-Jacobsens monografi heter det:

«The European Research Office of the United States Army, through contracts [...] facilitated the collection and analysis of many of the scientific data. The European Research Office of the Air Force, National Aeronautics and Space Administration, the United States Department of the Navy [...] contributed support.»

I tillegg har kommisjonen informasjonsskapsler (cookies) slik at vi kan tilby deg bedre service. Informasjonsskapslene omfatter blant annet økonomisk støtte i den aktuelle periode. Du kan lese mer om vår bruk av informasjonsskapsler eller fortsette å finansieringen til medisinsk forskning, se punkt 3.2 til 3.4. Det amerikanske forsvaret hadde som politikk å gi utstrakt støtte til grunnleggende forskning så vel innenlands som utenlands, selv om forskningen ikke hadde direkte militær nytte. Videre kan vanlig hvis du godtar dette.

<http://www.regjeringen.no/nb/dep/hod/dok/nouer/2003/nou-2003-33/7.html?i>

Go

OCT NOV MAR

15

2012 2013 2017

▼ About this capture

5 captures

15 Nov 2013 - 3 Nov 2017

more research abroad.»

Den finansieringen Sem-Jacobsen mottok fra amerikanske kilder, faller i to kategorier. For det første mottok han støtte fra de private stiftelsene Ford Foundation og Foundations Fund for Research in Psychiatry. For det andre mottok Sem-Jacobsen støtte fra enheter innen det amerikanske forsvaret.

Støtten fra *Ford Foundation*, se punkt 6.3.4.9, ble gitt som ledd i stiftelsens «Mental Health Program». Etter det kommisjonen kan se, ble støtten innvilget på bakgrunn av omfattende og grundige vurderinger. I den forbindelse synes Ford Foundation også å ha vært opptatt av de etiske aspekter ved forskningen. Før støtten ble innvilget besøkte professor i psykiatri, dr. John Romano, Gaustad sykehus, for å foreta en vurdering på vegne av stiftelsen. Romano var i Norge i perioden 11. til 13. juli 1956 og hadde samtaler med Sem-Jacobsen og flere andre ansatte ved sykehuset. Han var også tilstede ved behandlingen av pasienter. I sin interne rapport til Ford Foundation skriver Romano følgende:

«I don't believe there is any ethical problem to consider here in terms of unnecessary intracranial surgery or manipulation. The only patients who have been studied with the depth electrodes have been those patients destined for neurosurgery, principally for lobotomies, or for other pertinent indications. Sem-Jacobsen did mention one follow-up report of a patient who had died 19 months later of an unrelated illness. Detailed studies of brain tissue indicated no significant of cerebral damage following the use of the depth electrodes. With my limited knowledge of this technique, I was impressed with the thoughtfulness and carefulness of Thorkildsen and also of Sem-Jacobsen [...] I would warmly support Sem-Jacobsen and Thorkildsen doing this as their interest, devotion, skill and thoughtful care would insure the welfare of the patients and also insure the accuracy of the data accumulated.»

Hva gjelder støtten fra *Foundations Fund for Research in Psychiatry*, har kommisjonen ingen informasjon om denne, utover det som fremkommer av stiftelsens årsrapporter fra 1961 og 1962, se punkt 6.3.4.12

Gjennom kommisjonens undersøkelser, har det vært mulig å identifisere i alt 23 forskningskontrakter inngått mellom Gaustad sykehus og *amerikanske militære enheter*. Kontraktene gjelder både bruk av overflate- og dybdeelektroder. Kommisjonen vil understreke at det hefter usikkerhet ved dette tallet. Kommisjonen har måttet sammenstille informasjon fra flere ulike kilder for å skaffe seg oversikt over denne finansieringen. Noen av kontraktene – eksempelvis enkelte som er identifisert av Pentagon – har betegnelse og nummereringer som er tilnærmet identiske. Det har derfor ikke vært mulig å se om det er tale om en og samme kontrakt eller om det er tale to ulike kontrakter. Det kan heller ikke utelukkes at det også finnes kontrakter som kommisjonen ikke kjenner til. Som redegjort for under punkt 6.3.4.8 har kommisjonen derfor bedt det amerikanske forsvarsdepartementet, Pentagon, om å foreta ytterligere undersøkelser.

Selv om kommisjonen i alt kjenner til 23 kontrakter, har den ikke klart å skaffe seg fullstendig oversikt over innholdet i samtlige av disse kontraktene. Det skyldes to forhold.

For det første er enkelte av kontraktene kun kjent gjennom omtale. Eksempelvis omtaler Sem-Jacobsen i forordet til sin monografi at han har mottatt støtte under en kontrakt med betegnelsen «DA-91-591-EUC-1634». Til tross for flere undersøkelser og henvendelser, har kommisjonen ikke klart å bringe på det rene innholdet i denne kontrakten.

For det andre har kommisjonen ikke fått tilgang på alle sluttrapporter som er avgitt under de forskjellige kontraktene. Som nevnt under punkt 6.3.4.8 er flere av de kontraktene som er identifisert av Pentagon underlagt en gradering som gjør at kommisjonen ikke har fått innsyn i disse. Det innebærer at kommisjonen for disse kontraktene vedkommende har vært henvist til å bygge på den kortfattende informasjon som fremkommer av det enkelte kontraktsdokument. Kommisjonen har rettet en henvendelse til Pentagon der den ber om at det iverksettes en prosess for å nedgradere disse rapportene.

På bakgrunn av dette, må kommisjonen ta forbehold om at det kan foreligge materiale som ikke har vært tilgjengelig for kommisjonen og som ville kunne kastet ytterligere lys over de påstander kommisjonen er satt til å granske. Kommisjonen finner imidlertid grunn til å påpeke at den like fullt har hatt tilgang på et meget omfattende materiale knyttet til denne finansieringen.

6.4.4.3 Spørsmålet om finansiering og støtte fra CIA

Det er fra flere hold påstått at Sem-Jacobsen hadde forbindelse med CIA. Selv om kommisjonens granskningsskritt har bekreftet at Sem-Jacobsen mottok ikke ubetydelig støtte fra amerikanske private stiftelser og militære institusjoner, har det på bakgrunn av disse granskningsskrittene ikke vært mulig å se at denne støtten direkte eller indirekte kom fra CIA.

Når det gjelder støtten fra de to private stiftelsene, Ford Foundation og Foundations Fund for Research in Psychiatry, er påstandene om at disse har hatt forbindelse med, eller fungert som dekkfond for CIA, meget generelt utformet. Kommisjonens granskning har ikke kunnet bekrefte disse påstandene. På bakgrunn av den innsamlede informasjon om støtten fra amerikanske militære kilder, er det heller ikke holdepunkter for å si at denne direkte eller indirekte kom fra CIA.

Kommisjonens granskning har heller ikke kunnet bekrefte påstandene om at Sem-Jacobsen var del av et internasjonalt forskningssamarbeid, som også bestod av Ewen Cameron og Robert G. Heath. Som redegjort for under punkt 6.3.1, underpunkt 4, kan kommisjonen ikke se at den tyske forfatteren Egmont Koch på noen måte har kunnet dokumentere sine påstander om et slikt samarbeid med tilknytning til CIA.

Kommisjonen har imidlertid foretatt flere andre granskningsskritt for å bringe klarhet i om det var noen nærmere kontakt mellom disse tre forskerne. Blant annet har kommisjonen kontaktet flere forfattere som kunne tenkes å ha informasjon om Cameron og Heath. **32**

Heller ikke Sem-Jacobsens egen vitenskapelige produksjon tilsier at det eksisterte noe samarbeid mellom Sem-Jacobsen, Cameron og Heath. I sine publikasjoner henviser Sem-Jacobsen i liten grad til arbeider fra Cameron eller Heath, og det er ikke noe som tyder på at Sem-Jacobsen hadde særlige kunnskaper om deres forskning. Eksempelvis heter det i artikkelen «Litt om dybde-elektrografi og dets betydning for diagnose og behandling av neurologiske og psykiatriske lidelser», publisert i Nordisk Psykiatrisk Medlemsblad 1954 s. 21 følgende:

«Heath og medarbeidere ved Tulane University har en serie på 35 undersøkte. Hans resultater er ennå ikke publisert, bortsett fra noen korte tekniske meddelelser [...] Tulane University omgir sine undersøkelser med en viss hemmelighet [...] vanlig hvis du godtar dette.

kartlegging av hjernens belønningssystemer. Under punkt 6.4.4 har kommisjonen redegjort for den omfattende finansieringen Sem-Jacobsen mottok fra amerikanske kilder. Som denne redegjørelsen har vist, er det ikke holdepunkter for å si at Sem-Jacobsen mottok støtte fra CIA.

Kommisjonen vil i det følgende foreta en vurdering av denne forskningen. Denne vurderingen vil skje i forhold til mandatets spørsmålsstilling; om forskningen har vært uetisk.

I redegjørelsene for sin forskning sier Sem-Jacobsen at denne har vært med på å lede frem til lokaliseringen av ulike sentra i hjernen, herunder også sentra for syn, smak og lukt. Dette kan tyde på at Sem-Jacobsen har registrert og stimulert flere områder i hjernen enn hensynet til behandling skulle tilsi.

Kommisjonen har på denne bakgrunn vurdert om Sem-Jacobsen utførte registreringer og stimuleringer i større utstrekning enn hensynet til behandling skulle tilsi. I denne vurderingen har kommisjonen lagt vekt på i hvilket område i hjernen elektrodene ble plassert samt på når, hvor lenge og over hvilket tidsintervall pasientene ble stimulert.

I sin monografi har Sem-Jacobsen laget et kart over lokaliseringen av elektrodene i hjernen. Her demonstreres at det også har vært plassert elektroder i bakre del av hjernen. Han har også publisert tegninger som viser at pasienter har fått ført elektroder fra borehullet i fremre del av hodet til bakre del av hjernen. Det er vanskelig å se at det i et rent behandlingsformål var nødvendig å plassere elektroder i et så stort område av hjernen. Kunnskapen om psykiatriske og nevrologiske lidelser var riktignok mindre i granskningsperioden, og denne manglende kunnskapen må, etter kommisjonens vurdering, gi terapeuten spillerom ved valg av stimuleringspunkter. Videre vil det, i søken etter kunnskap til pasientens beste, være rimelig også å foreta søk i områder av hjernen som viser seg ikke å gi veiledning for behandling av den aktuelle sykdom. Det synes likevel påfallende at stimuleringen også skulle konsentrere seg om områder i bakre del av hjernen.

Når det gjelder hvilke punkter som ved det enkelte behandling ble valgt ut for stimulering, uttaler Sem-Jacobsen:

«A patient with 8 inserted leads containing 72 electrodes was stimulated each day. Only 10 to 15 contacts were stimulated at one session, and these were selected at random». **33**

Denne uttalelsen refererer seg utelukkende til bruken av elektrisk stimuleringen. Det vil si at det ikke sies noe om selve plasseringen av elektroder. Uttalelsen kan følgelig ikke tas til inntekt for at elektrodene ble plassert tilfeldig. At det var tilfeldig hvilke elektroder som ble aktivert under den enkelte behandlingssesjon, kan ha vært hensiktsmessig ut fra et ønske om å skaffe sikrest mulig informasjon om responsen på stimuleringen.

Når det gjelder tidspunktene og tidsintervallene for stimuleringen, skriver Sem-Jacobsen at han, ved valg av tidspunkt for stimulering, la vekt på hensynet til verifisering av forskningsresultatene, idet han sier:

«Before describing the findings, it is necessary with a few words about how the results should be verified. The patient's mood and basis attitude fluctuates from day to day, and this affects the reactions and comments. However, by repeated stimulation of the electrodes at irregular intervals in the course of several weeks, we feel that persistent findings are fairly reliable [...]»

34

En umiddelbar forståelse av dette kunne være at hensynet til forskningsresultatene var avgjørende for stimuleringsstidspunktet. På den annen side synes hensynet til forskningen og hensynet til behandlingen her å være sammenfallende. Det må ha vært minst like viktig for behandlingen, som for forskningen, at funnene var korrekte og adekvate. Kommissjonen kan derfor ikke se at beskrivelsen av valg av stimuleringsstidspunkt støtter en oppfatning om at forskningsformålet medførte at pasientene ble utsatt for større påkjenninger enn behandlingen tilsa.

På denne bakgrunn mener kommisjonen at det kan konkluderes med at selv om stereotaktiske inngrep i første rekke ble foretatt i behandlingshensikt, ble pasientene, når elektrodene først var operert inn, sannsynligvis undersøkt og registret i større utstrekning enn det som var strengt nødvendig for behandlingen. Forskningsformål kan ha medvirket ved vurderingen av hvilke deler av hjernen som skulle stimuleres og ved vurderingen av når, hvor ofte og over hvilke tidsintervaller pasienten ble stimulert. Denne praksisen var imidlertid neppe i strid med hensynet til pasientens beste, idet hensikten også var å gi pasienten den beste behandlingen.

Kommisjonen kan i utgangspunktet ikke se at den omfattende finansieringen Sem-Jacobsen mottok fra amerikanske kilder endrer dette bildet. Hva gjelder støtte fra militære enheter, redegjøres det i kontrakter og rapporter knyttet til de ulike prosjektene for fremgangsmåte og teknikk som anvendes ved forskingen. I en av kontraktene knyttet til prosjektet Speech, Consciousness and Behaviour heter det således:

«The approach consists essentially of the implementation of multiple depth electrodes in patients with Parkinson's disease. Recording of the spontaneous electrical activity around the implanted electrodes as well as a study of the clinical response elicited by electrical stimulation of the same electrode. Supplementary intracerebral oxygen measurements will be carried out.»

I følge opplysninger i de ulike kontaktene og rapportene ble registreringer og stimuleringer foretatt på pasienter som ble behandlet for ulike lidelser – eksempelvis Parkinson. Kommisjonen har ikke holdepunkter for å si at inngrepene skjedde i annet enn behandlingsformål, se punkt 6.4.3. Når elektrodene først var innoperert, ble imidlertid pasientene trolig utsatt for registreringer og stimuleringer i større utstrekning enn hensynet til behandling tilsa, men uten at dette ser ut til å ha gått på bekostning av hensynet til pasientens beste.

Formålet med den militært finansierte forskningen synes å være nært knyttet opp mot terapeutiske målsetninger og kliniske erfaringer. I *Speech, consciousness and behaviour. Intracerebral electrographic studies in the human brain*, som ble avgitt i 1967 som teknisk sluttrapport for et fireårig prosjekt i regi av European Research Office, US Army fremkommer det at seks pasienter med Parkinson er blitt behandlet og forskert på med dybde-elektrografisk teknikk. Pasientene fikk implantert intrakranielle elektroder.

Regjeringen har ikke noen informasjonsskapslister (cookies) slik at vi kan tilby deg bedre service. Informasjonsskapslene respektiverer dine rettigheter og optimaliserer vår tjeneste. Du kan lese mer om vår bruk av informasjonsskapsler eller fortsette å bruke nettsiden uten å gjøre noe med dette. Ta kontakt med oss hvis du har spørsmål om vår bruk av informasjonsskapsler eller fortsette å bruke nettsiden uten å gjøre noe med dette.

<http://www.regjeringen.no/nb/dep/hod/dok/nouer/2003/nou-2003-33/7.html?id=149039>

Go

OCT

NOV

MAR

15

2012

2013

2017

▼ About this capture

5 captures

15 Nov 2013 - 3 Nov 2017

Kommisjonen har i utgangspunktet ikke holdepunkter for å si noe om hvorfor det amerikanske forsvaret skulle ønske å støtte denne typen forskning. I det tilgjengelige materialet redegjør US Army ikke for egne vurderinger, men reproducerer Sem-Jacobsens oppsummeringer om «bedre forståelse» av de områdene i hjernen som påvirker tale, bevissthet, oppførsel etc. Det er imidlertid ikke utenkelig at det militære kunne ha interesse av å støtte grunnforskning på dette området, siden også denne typen grunnforskning kunne ha militær relevans. Eksempelvis heter det følgende i en av kontraktene knyttet til prosjektet «Brain, Behaviour and Intracerebral Blood Flow»:

«The study of changes in focal and regional cerebral blood flow and their effects on brain behaviour and consciousness will be continued. The information to be obtained is highly relevant to the army's interest in brain function as it affects the performance of the combat soldier and the treatment of brain trauma.»

På grunnlag av det foreliggende materialet er det vanskelig å se i hvilken grad den militære finansieringen og interessen for forskningsresultatene har virket styrende på Sem-Jacobsens forskning. Det kan ikke utelukkes at hensynet til støttegiverne virket inn på vurderingen av hvilke deler av hjernen som skulle stimuleres og ved vurderingen av når, hvor ofte og over hvilke tidsintervaller pasienten ble stimulert. Dette synes imidlertid underordnet, idet kommisjonen ikke har holdepunkter for å si at dette var i strid med hensynet til pasientens beste. Hensikten var også å gi pasienten den beste behandlingen.

Forholdet mellom behandling og forskning må således i utgangspunktet sies å være innenfor de etiske grenser for klinisk forskning. Kommisjonen har imidlertid ett eksempel på at pasienter med innopererte elektroder i tillegg til å få behandling trolig ble utsatt for forskning uten terapeutisk verdi for disse.

I perioden mars 1972 – november 1976 utførte Sem-Jacobsen forskning med støtte fra US Office of Naval Research, US Army og AEC, samt NTNf. Forskingen synes å ha fordelt seg på to ulike, men beslektede prosjekter: *Investigation on the saturation and clearance of hydrogen gas in the brain and extremities of man*, and *Investigations on biomedical monitoring of divers in wet suits and Clearance and saturation of hydrogen gas in man with special emphasize on the brain* .

I teknisk sluttrapport for *Clearance and saturation of hydrogen gas in man with special emphasize on the brain* avgitt i 1976 til Office of Naval Research heter det at EEG-instituttet ved Gaustad sykehus er i en unik mulighet til å samle data om «half time for hydrogen gas clearance and saturation in the brain, ear-lobes and muscles».

Målingen av hydrogen « *gas clearance and saturation* » i hjernen ble foretatt hos 19 personer, ved hjelp av 18 til 36 implanterte dybdeelektroder hos hver enkelt. 35 Det fremkommer av rapporten at alle disse personene undergikk behandling med stereotaksi på bakgrunn av ulike sykdomsindikasjoner: 15 på grunn av Parkinson, 2 på grunn av ikke spesifiserte mentale lidelser, 1 på grunn av atetose og 1 på grunn av fantomsmerter.

Målingene skjedde ved at pasientene ved hjelp av en dykkeventil pustet inn en blanding av luft og hydrogen. Det ble så foretatt målinger fra 1 til 72 ganger rundt de implanterte elektrodene. Målingene skjedde også ved at 8 % CO₂ ble tilsatt blandingen som ble pustet inn.

På bakgrunn av opplysningene i rapporten synes det å være på det rene at samtlige av pasientene hadde en grunnlidelse som etter datidens oppfatning kunne begrunne stereotaktiske inngrep. Kommisjonen har derfor ikke holdepunkter for at selve inngrepet, eller plasseringen av elektrodene, skjedde annet enn i behandlingsøymed. De gassmålinger som ble foretatt mens pasientene hadde elektrodene innoperert kan imidlertid vanskelig sies å ha annet enn et rent forskningsformål. Resultatene av forskningen hadde trolig militær interesse. I sammendraget av rapporten skriver Sem-Jacobsen således følgende:

«The information should be taken into account in the development of diving tables for diving on oxygen/hydrogen. The data may help to improve the understanding of decompression sickness and increase the safety of deep sea diving important to the U.S. Navy.»

Et viktig formål med denne forskningen synes likevel samtidig å ha vært å kartlegge og bedre kunnskapen om regional blodgjennomstrømning. Sem-Jacobsen redegjør i flere andre sluttrapporter for hvorledes bedret forståelse av blodgjennomstrømning har interesse for den kliniske forskningen. I teknisk sluttrapport med tittelen *Brain, Behaviour and Intracerebral Blood Flow* , skriver Sem-Jacobsen:

From a clinical point of view, one may be able to determine whether the tremor and rigidity are related to temporary increase or decrease in the blood flow. From a psychiatric point of view, in the course of longitudinal studies, one may be able to obtain vital information about the relationships between changes in blood flow and changes in mood, behaviour, or consciousness.

Selv om den enkelte pasient ikke hadde nytte av denne forskningen, så var det et siktemål å bedre forståelsen av den aktuelle sykdomsgruppen.

Sluttrapportene sier ikke noe om forsøkene, hvor pasientene måtte puste inn gass, påførte pasientene smerte eller annet form for ubehag. Sluttrapportene opplyser heller ikke direkte om pasientene samtykket til selve gassforsøket. Ettersom denne forskningen vanskelig kunne sies å ha terapeutisk verdi for pasientene, skjerpes kravene til samtykke. Riktignok sies det i ett tilfelle at «[p]atients under treatment are always thoroughly informed about the examination and treatment they are to undergo» og at «[a]ll patients accepted for surgery are competent of personally making the decision.» I den sammenheng opplysningen fremkommer kan det imidlertid tyde på pasientens informerte samtykke kun gjelder selve det stereotaktiske inngrepet.

En tidligere ansatt ved Gaustad sykehus har i møte med kommisjonen opplyst at pasientene ikke likte å måtte puste inn gass, og blant annet på denne bakgrunn var det vedkommendes bestemte oppfatning at dette foregikk uten at pasientene var klar over at det var tale om forskning. Dersom dette er tilfellet, kan det rettes innvendinger mot denne forskningen. Samtidig må det understrekes at dette ikke innebærer at de fremsatte påstander på noen måte er bekreftet.

6.4 Regjeringen kan benytte informasjonskapsler (cookies) slik at vi kan yte deg bedre service. Informasjonskapslene kan brukes til å forbedre nettstedet, analysere bruk av nettstedet, og til å forbedre nettstedet. For datidens retningssaker er det på det rene at det både ved behandling i form av et kirurgisk inngrep i hjernen og ved forskning ble stilt krav om et informert samtykke fra pasienten. 36

<http://www.regjeringen.no/nb/dep/hod/dok/nouer/2003/nou-2003-33/7.html?id=149039>

Go

OCT

NOV

MAR

15

2012

2013

2017

▼ About this capture

5 captures

15 Nov 2013 - 3 Nov 2017

personality changes and the responsibilities of the family. Corresponding information is given to the patient as far as his condition makes it possible, and generally the patient should be willing and anxious to have the operation done. There are exceptions, however, in which we should feel justified in operating upon patients who are unable to understand fully what is going to happen. As I told you the climate around patient-hospital relation is not quite the same in Norway as in America, particularly with regard to law-suits etc., and we do not have to guard against these risks by for instance letting the patients and the family sign statements etc. With us this would be experienced by most lay people as something rather irregular and unpleasant.»

Brevet er et svar på en henvendelse fra Max Levin som synes å omhandle nye legemidler og et spørsmål om ikke pasientgrupper som tidligere var henvist til hjerneoperasjoner nå kunne bli hjulpet med moderne medisiner. Kommisjonen kan ikke se at dette brevet kan understøtte påstandene om at det forelå et samarbeid mellom amerikanske og norske forskere, hvor forskning i Norge bevisst ble valgt på grunn av manglende rettssikkerhet for pasienter.

Sem-Jacobsen vier selv spørsmålet om informert samtykke og andre etiske sider ved medisinsk behandling og forskning til dels betydelig oppmerksomhet i en rekke av sine vitenskapelige publikasjoner. De etiske sidene ved medisinsk forskning på mennesker behandler han blant annet inngående i kapittel II i sin monografi. ³⁷ Han uttaler her at pasienter etter hans syn i ren forskningsøyemed overhodet ikke kan utsettes for noen risiko. Det eneste som kan rettferdiggjøre utprøving av nye behandlingsmetoder er fordelene for pasienten som blir behandlet. Hvis den utprøvende behandlingen på noen måte innebærer risiko, må legen informere pasienten om denne og om fordelene og ulempene ved behandlingen. Legen må også sørge for å få pasientens informerte samtykke forut for behandlingen. Hvis pasienten selv ikke kan gi slikt samtykke, må dette innhentes fra pasientens verge.

Sem-Jacobsens fremstilling av de krav han stiller til informasjon forut for inngrepene og kravet til samtykke er fullt ut i samsvar med ordlyden i de nasjonale og internasjonale retningslinjer til forskning på pasienter som ble utformet på denne tiden, og er bedre enn den generelle praksis.

Det er imidlertid usikkert om Sem-Jacobsen i alle tilfeller overholdt sine egne krav til informasjon og samtykke. Kommisjonen har under punkt 6.4.5 omtalt forsøk som innebar at pasienter som blant annet ble behandlet for mentale lidelser og Parkinson måtte puste inn en gassblanding, hvorefter det ble foretatt målinger rundt implanterte dybdeelektroder. Kommisjonen har mottatt opplysninger som sier at pasientene syntes dette var ubehagelig og som så tvil om pasientene visste at dette dreide seg om forskning. Ettersom forsøkene ikke kan sies å ha hatt noen form for terapeutisk verdi for pasienten skjerpes kravene til samtykket. ³⁸

6.5 Oppsummering av granskningen av påstander om forsøk med elektroder

Granskningen av bruken av dybdeelektroder ved Gaustad sykehus og virksomheten til Sem-Jacobsen har vist at pasienter i løpet av en periode på i overkant av tyve år, ble behandlet med denne teknikken. Kommisjonens granskning har ikke kunnet bekrefte påstandene om at pasientene ikke mottok behandling, men var ledd i et forskningsprosjekt. Det synes imidlertid klart at behandlingen ble kombinert med forskning. Pasienter som ble behandlet ble underlagt registreringer og stimuleringer som sannsynligvis var mer omfattende – for eksempel med hensyn til plasseringen av elektroder og tidsrom for kartleggingen – enn hensynet til behandling skulle tilsi. Samtidig har kommisjonen ikke avdekket forhold som viser at dette har gått på bekostning av pasientens beste, siden dataene kunne brukes til å bedre behandlingen for den enkelte pasient. Forholdet mellom behandling og forskning må således i utgangspunktet sies å være innenfor de etiske grenser for klinisk forskning.

Ett av Sem-Jacobsens forskningsprosjekter innebar imidlertid at pasienter med innopererte elektroder fikk puste inn en blanding av luft og hydrogengass, og at det deretter ble foretatt målinger rundt disse elektrodene. Forskingen hadde militær interesse, men samtidig kunne denne forskningen gi bedre forståelse av blodsirkulasjon i hjernen ved Parkinsons sykdom og mentale lidelser. Det er likevel vanskelig å se at denne forskningen hadde noen form for terapeutisk verdi for den enkelte pasient. På bakgrunn av den informasjon kommisjonen har fått, kan det være tvilsomt om pasientene var klar over at dette var forskning og om de i så fall samtykket til denne.

Kommisjonens granskning har bekreftet at Sem-Jacobsen mottok en omfattende finansiering fra utenlandske institusjoner – militære og andre. Basert på det kommisjonen vet om denne støtten, er det ikke holdepunkter for å si at denne ledet til uetisk forskning eller annen virksomhet som gikk på bekostning av hensynet til pasientens beste. Det har imidlertid vært svært vanskelig å få fullstendig oversikt over den finansiering Sem-Jacobsen mottok. Som beskrevet, har kommisjonen ikke hatt tilgang på alle dokumenter knyttet til denne finansieringen, og den må derfor ta forbehold om at det kan finnes dokumenter som vil kunne kaste ytterligere lys over Sem-Jacobsens forskning.

Påstandene om at forskningen var initiert av CIA, som i forbindelse med et større program om adferdskontroll skal ha ønsket å dra nytte av forskningsresultatene, er ikke bekreftet.

¹ Sykehuset heter nå «Klinikk for psykiatri» og er en underavdeling av Aker Universitetssykehus. Som nevnt i note 1, kapittel 2 har kommisjonen imidlertid valgt å bruke betegnelsen «Gaustad sykehus» når den redegjør for institusjonens virksomhet i granskningsperioden.

² SKUP-prisen deles ut av Stiftelsen for en Kritisk og Undersøkende Presse.

³ www.tv2.no/rikestilstand.

⁴ Se også punkt 5.1 underpunkt 4.

⁵ Koch, Edmund R og Wech, Michael: *Deckname Artischocke. Die geheimen Trafikmälinger und Optimierung von Diensten. Du kan lese mer om vår bruk av informasjonskapsler eller fortsette å vanlig hvis du godtar dette.* Menscherversuche der CIA, München 2002, s 213.

<http://www.regjeringen.no/nb/dep/hod/dok/nouer/2003/nou-2003-33/7.html?id=149039>

Go

OCT

NOV

MAR

15

2012

2013

2017

▼ About this capture

5 captures

15 Nov 2013 - 3 Nov 2017

- ⁹ Opplysninger i brev av 10. mai 1949 fra Sosialdepartementet, ved dr. Lohne Knudsen, til Gaustad sykehus.
- ¹⁰ Brev fra Ørnulv Ødegård til Norges Almenvitenskapelige Forskningsråd høsten 1955.
- ¹¹ Se også punkt 6.4.3.
- ¹² Sem-Jacobsen, Carl Wilhelm: *Depth-electrographic stimulation of the human brain and behaviour; from fourteen years of studies and treatment of Parkinson`s disease and mental disorders with implanted electrodes* , Springfield 1968, s. 61.
- ¹³ Op. cit.
- ¹⁴ Brev av 14. desember 1966 fra direktør på Gaustad sykehus, Ørnulv Ødegård, til Sosialdepartementet.
- ¹⁵ Etter det kommisjonen kjenner til var Gaustad sykehus i granskningsperioden det eneste norske sykehuset som utførte inngrep med stereotaksi.
- ¹⁶ Se punkt 6.1.
- ¹⁷ Se punkt 6.1 underpunkt 2.
- ¹⁸ Informasjon om stiftelsen kan finnes på www.fordfound.org.
- ¹⁹ Lobotomiutvalget gikk igjennom 386 journaler fra Gaustad sykehus. Utvalget beskriver materialet slik i NOU 1992:25, s. 67; «Journalene vi har mottatt fra Gaustad sykehus er fremkommet ved at Gaustads sjefslege Svein Haugsgjerd personlig har nedlagt et meget stort arbeid med å gjennomgå arkivene ved sykehuset, noe som er gjort dels med støtte i operasjonsprotokollene. Disse er ikke komplette for den aktuelle periode. Det er dessuten ført lister over de journalene som har vært vurdert av andre. Det finnes og en liste over pasienter operert frem til 30/6 1950 hvor journal finnes på 117 av 161 pasienter (72,7%). Det finnes forutsetningsvis ikke journaler over lobotomerte pasienter ved Gaustad sykehus som er vurdert av andre, med utgangspunkt i dette sykehusets arkiver, og som vi ikke har fått forelagt.»
- ²⁰ Ross, Colin A.: *Bluebird – Deliberate Creation of Multiple Personality by Psychiatrists* , Richardson 2000.
- ²¹ Se forøvrig punkt 5.4.10.1 om tilsvarende utgangspunkter for kommisjonens vurdering av bruk av LSD.
- ²² Kaada, Birger (red.): Norges Leger , Oslo 1978.
- ²³ Se punkt 6.2.2 om bakgrunnen for dette.
- ²⁴ Kaada, Birger (red.): Norges Leger , Oslo 1978.
- ²⁵ Sem-Jacobsen, Carl Wilhelm: *Depth-electrographic stimulation of the human brain and behaviour; from fourteen years of studies and treatment of Parkinson`s disease and mental disorders with implanted electrodes* , Springfield 1969 s. 60-61.
- ²⁶ NOU 1992: 25 Utredning om lobotomi s. 56.
- ²⁷ Sem-Jacobsen, Carl Wilhelm: *Depth-electrographic stimulation of the human brain and behaviour; from fourteen years of studies and treatment of Parkinson`s disease and mental disorders with implanted electrodes* , Springfield 1968, s. 61. .
- ²⁸ Op. cit. s. 72.
- ²⁹ Sem-Jacobsen, Carl Wilhelm: Effect of electrical stimulation of the human brain, paper to be read at the Neurophysiological seminar, Salpatrière, Paris, 20-25 oktober, 1958.
- ³⁰ Se Sem-Jacobsen, Carl Wilhelm: *Effect of electrical stimulation of the human brain* , paper to be read at the Neurophysiological seminar, Salpatrière, Paris, 20-25 oktober, 1958, s 2-3, hvor han sier. «The sudden sharp pain response obtained from electrodes in or close to the meninges, as well as flashes of sharp bluelight obtained when the electrode is close to the optic nerve have been omitted. These responses are regarded as irritation of the nerves.»

Regjeringen.no benytter informasjonskapsler (cookies) slik at vi kan yte deg bedre service. Informasjonskapslene
 trafikkmalning og optimalisering av tjenesten. Du kan lese mer om vår bruk av informasjonskapsler eller fortsette å
 vanlig hvis du godtar dette.

<http://www.regjeringen.no/nb/dep/hod/dok/nouer/2003/nou-2003-33/7.html?id=149039>

Go

OCT

NOV

MAR

15

2012

2013

2017

▼ About this capture

[5 captures](#)

15 Nov 2013 - 3 Nov 2017

- ³³ Sem-Jacobsen, Carl Wilhelm og Torkildsen, Arne: *Depth recording and electrical stimulation in the human brain* , i Electrical studies on the unanesthtized brain, september 1960 s. 283.
- ³⁴ Sem-Jacobsen, Carl Wilhelm: *Effect of electrical stimulation of the human brain* , paper to be read at the Neurophysiological seminar, Salpatrière, Paris, 20-25 oktober, 1958.
- ³⁵ I rapporten er det andre steder opplyst at det er 22 pasienter som er undersøkt. Det skyldes imidlertid at enkelte av de 19 pasientene har vært undersøkt to ganger.
- ³⁶ Se punkt 1.2.2.1.
- ³⁷ Sem-Jacobsen, Carl Wilhelm: *Depth-electrographic stimulation of the human brain and behaviour; from fourteen years of studies and treatment of Parkinson`s disease and mental disorders with implanted electrodes* , Springfield 1968, kap 2.
- ³⁸ Se punkt 1.1.2.2.

Bla i dokumentet: < 5 LSD | 7 Radioaktiv stråling > | Dokumentets forside